

XXIII. ÉS XXIV. PÜSPÖKI JELENTÉS

1945. november 22.

Ravasz László prédikál a világháborúban csaknem teljesen elpusztult csabdi templomban 1946. június 8-án. – „Délre értünk Csabdiba. A legtöbbet szenvedett gyülekezetek közé tartozik. A lelkészlakás már lakható, temploma tökéletesen leégett, de a romok belőle el vannak takarítva. A gyülekezet vesztesége óriási. ... A gyülekezetnek 5-10%-a elveszett a háborúban. Délután a romtemplomban istentiszteletet tartottunk.”

Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Ezelőtt két esztendővel szoltam utoljára erről a helyről. Az idő homokóráján csak két esztendő pergett le, de az a világ, amelyben huszonkettedik püspöki jelentésem elhangzott, századokkal fekszik mögöttünk. Elvált az a keresztyén időszámítás legnagyobb háborújának szakadéka; Isten ekéje nyomán a világtörténelemnek legnagyobb barázdája.

Azért mégis tartom a régi rendet s a megszokott keretek között teszem meg püspöki jelentésemet. E jelentésben feldolgozom azt a tájékoztatást is, amit 1945. április 10-én az egyházkerületi tanácsülés elé terjesztettem. Két esztendőről két püspöki jelentést olvasztok egybe s azért nevezem ezt a mostanit huszonharmadik és huszonnegyedik püspöki jelentésemnek.

Halottak

Az életnek csak a halottak parancsolnak, semmi más. Azért kezdjük a halottakkal s emlékezzünk meg mindenekelőtt egyházkerületünk ősz főgondnokáról; *gróf Teleki József* úrról, ki 1945. augusztus 27-én költözött el az élők sorából. Közvetlen, egyszerű, derült alaptermészete teleszívta magát családjának nagy hagyományaival s e nemes történelmi örökséget tiszta jóakarattal, lovagias emberséggel, finom etikai ízléssel ötvözte. Korán beállott azoknak a magyar embereknek rokonszenves seregébe, akik nagy vagyonukat, előkelő társadalmi helyzetüket, sok közéleti kiváltságukat kötelező jogcímnek érezték az önzetlen és áldozatos közszolgálatra. Természetes, hogy a legnemesebb közszolgálatnak az egyházi munkát tekintette s így már kora ifjúságában előkelő helyet foglalt el a pesti egyházmegye életében, amelynek nemsokára gondnoka lett és évtizedeken át az is maradt, míg 1927 tavaszán a dunamelléki egyházkerület őt emelte Darányi Ignác megüresedett örökébe: a főgondnoki székbe. Tízennyolc éven át megingathatatlan hűséggel, puritán egyszerűséggel, példaadó lelkiismeretességgel szolgálta a dunamelléki egyházkerületet. Szelíd volt, békességre igyekvő, jóakarátú, megbocsátó, igénytelen, fenntartás nélkül bizakodó, nyíltszívű és hűséges. Élete végén egész régi világa összeomlott; vagyona elveszett, közéleti súlyát elsodorta a forradalom; otthonát feldúlták s magányos zarándokként érkezett a halál kapujába. Nem volt mellette senki más, csak hű élettársa, legjobb barátja, mentora és gondviselője: hitvese. Temetése érthető okokból szűk keretek között, de annál bensőbb együttérzés magasztos hangulatában folyt le. Emlékezetét egyházkerületi közgyűlésünk ünnepélyes keretek között akkor fogja felújítani, amikor majd utódját főgondnoki székébe beiktatja.

Az elmúlt két év alatt bőven aratott közöttünk a halál. Legértékesebb és legkedvesebb munkatársaim egész seregét vitte el. Hadd iktassam ide azokat a megemlékezéseket, amelyeket a kerületi közgyűlés hiányában egyházkerületi tanácsülések előtt mondtam el.

A múlt év tavaszán nagy veszteség érte a magyar református egyházat. 1944. április 26-án elhunyt *dr. Szabó Aladár* ny. lelképásztor, a magyarországi belmissziói munkák atyja. Rendkívüli tehetséggel áldotta meg Isten. Nemcsak intellektuális téren, ahol sokszor megbámultuk nagy teológiai és filozófiai műveltségét, szikrázó szellemességét és szinte rendkívüli tanulékonyágát, érzelmi szempontból is megnyugodott rajta Isten áldása. Az *Úrtól izzó* lánggal lobogó prófétai szívet nyert, amely szakadatlanul tüzelt, néha fenyegető, de a legtöbbször vigasztaló fénnel. Ehhez járult törhetetlen energiája. A megkezdett munkát nem hagyta abba, akadályok meghátrálásra nem kényszerítették, áttört minden ellenálláson és elkezdett dolgát véghezvívte. Mindenestől fogva szent egyoldalúsággal a vallásos ébredés és evangélizáció szolgálatában állott. Ezt a munkát egyesületi keretek között kezdte, úgy is folytatta, talán azért, mert ez az alakulás ránézve könnyebb vezetési és igazgatási helyzetet jelentett; mindeneset-

re azért is, mert az egyház még nem szívesen fogadta be Szabó Aladár tanításait és így kénytelen volt azokból alakítani magának társaságot, akik befogadták. Egyéniségének nagy mérete; művének egyháztörténelmi jelentősége, lelkipásztori jellemének komolysága, szigorúsága, igazi keresztyéni értelemben vett szentsége, méltóvá teszik őt arra, hogy az egész egyházkerület Isten iránti hálával emlékezzék meg róla és a benne vett ajándékért a mi gazdag Istenünket magasztalja.

1944. április hó 25-én a Gestapo emberei letartóztatták és elhurcolták a Skót Misszió internátusának igazgatónőjét *Miss Haininget*. Kiszabadulása érdekében a Kormányzó Úr támogatását is kértem, aki nagy sajnálkozással hallotta az esetet és biztosított a skót egyház és minden munkása iránti rokonszenvéről. Azután Mester Miklós államtitkárral elmentem a miniszterelnökhöz¹ és kértem, járjon a leghathatósabbban közben a Miss Haining kiszabadulása érdekében. A miniszterelnök, mint külügyminiszter, helyettesét megfelelően utasította s nincs okom kételkedni, hogy a külügyminiszter helyettese megtette a kellő lépéseket. Kérésemre azonban válasz tőlük nem érkezett. Végleges és szomorú válasz volt egy csomag amely július vége felé érkezett a Skót Misszióba s amelyből meg lehetett állapítani, hogy Miss Haining egy német internálótáborban életét veszítette.

A magyar református egyház rokonszenvvel és nagyabecsüléssel vette körül ezt a törékeny és hősi-es lelkű nőt, aki a legbensőbb megbecsüléssel és ragaszkodással viseltetett irántunk. Elöljárói háromszor is hazarendelték, de ő mindig azt mondotta: a magyar nép olyan igazlelkű, becsületes és lovagias nép, hogy nekem itt közöttük a hajamszála sem görbül meg; végzem tovább a szolgálatomat, őrhelyemen megállok. Kétszeres a fájdalomunk, hogy magunk is rabok lévén őt megszabadítani nem tudtuk s magunk is földretiporva, érette hathatósabbban síkraszállani nem voltunk képesek. Testvéri együttérzésünket fejezzük ki a skót testvéregyháznak s az elköltözött drága lélek emlékezetét kegyelettel áldjuk.

1944. december 23-án halt meg *Czeplédy Sándor* ceglédi lelkipásztor és egyházkerületi tanácsbíró. Tiszteletreméltó és rokonszenves egyéniségét Isten gazdag adományokkal ékesítette fel. Ha azt nézem, hogy egy életen át milyen olthatatlan szorgalommal tanult, milyen páratlan erőfeszítéssel búvárkodott és milyen gazdag irodalmi életművet halmozott fel, azt kell mondanom, hogy a tudós lelkipásztornak volt a mintaképe. Ha azt nézem, hogy egy életen át milyen hűséges igehirdető, odaadó pásztor tudott lenni, mennyire foglalkoztatta az evangélizáció ügye és mennyi időt szánt arra, hogy az egyház missziói munkáját végezze: azt kell mondanom, hogy Istentől megáldott misszionárius volt. De emellett agyagi vonatkozású dolgokban is szép eredményt mutatott fel, amikor egyháza, vagy valamelyik irodalmi vállalkozás vagy missziói intézmény életfeltételeinek biztosításáról volt szó.

Őt gyermeke közül három fia lelkipásztori pályára ment. két leánya lelkipásztor felesége lett, hitvese a magyar építőirodalomnak ismert munkása. Emlékezete legyen áldott!

Imre Sándor dr. özvegyéhez a következő levelet intéztem:

Imre Sándor a dunamelléki egyházkerület iskoláinak irányítása terén példaadó és korszakalkotó munkát végzett. A léleknek, a rendnek, a szolgálatnak, a felelősségnek, a jóakaratsnak, az eszményiségnek és gyakorlatiasságnak volt a tanítója, példaadója, megteremtője és megtartója. Tanárainkban megerősítette a tudatosságot, rámutatott nehéz, de szép szolgálatuk belső örömeire és lelki ajándékaira. A magyar református egyháznak nagyvonalú iskoláztatási programot adott s a jelen nemzedék közgondolkodását tudatos egyházi művelődéspolitikai célgondolatai felé irányította. Mindezt a munkát végezte az igazi magyar református embernek hagyományos puritánságával, erkölcsi bátorságával,

¹ Sztójay Döme (1883-1946), egyszerre töltötte be a miniszterelnöki és külügyminiszteri tisztséget 1944. március 22. és augusztus 29. között

őszinteségével, igazságérzetével és jóakarásával. Arról, hogy én személy szerint mit vesztettem benne és rám nézve mit jelentett az ő baráti hűsége, még nem is tudok beszélni. Akkor kellett eltávoznia tőlünk, amikor legnagyobb szükség volt reá: nekünk is, az egész magyar nemzetnek. A veszteség fájó érzését enyhíteni akarjuk a megajándékoztatás érzésével, amidőn Istennek mély hálával köszönjük meg, hogy nekünk adta s elméje világosságával, nemes szíve melegével, egész egyénisége felemelő példájával mindnyájunkat előbbre vitt és megépített.

A dunamelléki egyházkerület szívéhez nagyon közel állott már származásánál fogva is dr. Petri Pál tanácsbíró. Török Pálnak, legnagyobb püspökünknek unokája, a szelíd lelkű Petri Elek püspökünknek fia. Itt nőtt fel a Dunamellék szemei előtt, az atyák és testvérek oltalmazó szeretetének árnyékában és a beteljesedett reményések napfényében. Sokáig volt közoktatásügyi államtitkár s ez alatt az idő alatt a magyar református egyház igen nagy kérdéseiben éreztük világító bölcsességét és megsegítő erejét. A budapesti központi építkezések nagy államsegélye az ő személyes erőfeszítése nélkül nem valósult volna meg. Több mint húsz éve tanácsbírói karunknak igen nagy erőssége és a kerületi elnökségnek hathatós segítsége. Kissé zárkózottnak látszó egyénisége belülről sok derűt és melegséget árasztott s szerény, szótlán modora rendkívül nagy olvasottságot, széleskörű európai műveltséget takart. Szíve belefáradt a munkába, a jövődőlőért való aggodalomba és a terhek hordozásába. Váratlanul költözött el, a Kálvin-téri gyülekezetét és a dunamelléki egyházkerületet mély gyászba döntve. Emlékét megőrizzük és kegyelettel áldjuk.

Fájdalmas veszteség dr. Joó Gyula világi főjegyzőnk halála. Fiatalon került a kecskeméti jogakadémia közjogi tanszékére. Mint professzor és tudós szép jövő előtt állott. Nagy gyakorlati érzéke, református öntudata és keresztyén aktivitása mindinkább a gyakorlati egyházi építő munkába vonta be. Sokat köszön neki a kecskeméti jogakadémia, főképen az anyagi megalapozás tekintetében; sokat köszön neki a kecskeméti egyházközösség nemcsak igazgatási és gazdasági sáfárkodása alapján, hanem azért az odaadó buzgóságáért, amelyben a kecskeméti gyülekezeti és egyháztársadalmi élet kibontakozását, megerősödését bizonyoságtevő magatartásával elősegítette. Átélt a rettenetes világvihar végső tombolását, s családi veszteségekben és aggodalmakban súlyosan megpróbáltatott szíve nagyon korán utolsót dobant.

Tragikus körülmények között ment el az élők sorából Huszár Dezső, a vértessaljai egyházmegye gondnoka. Mikor rendkívüli adományokkal ékes hitvestársát egészen példátlanul boldog és szép családi élet után elvesztette, minden gondolatát, hátramaradt életének minden pillanatát a kegyeletes emlékezés nagy szolgálatára szentelte. Így jött arra az elhatározásra, hogy minden ingatlan és ingó vagyonának örökösévé valamelyik egyházi intézményt teszi azzal a kötelezettséggel, hogy sárbogárdi kúriáját úgy őrzi meg és tartja fenn, ahogy azt ő és hitvestársa a maguk boldog és kedves fészkeül berendezték. Mikor a győzelmes hadsereg első katonája átlépte küszöbét és megkezdődött mindannak az ellenkezője, amire ő a lelkét tette fel, eldőrdült az a revolverlövés, amellyel kioltotta életét. Holtteste felett összecsapott az ár s elsodort mindent az egykor oly szép és boldog magyar otthonból, az utolsó dercsikai Huszárt hervadt virágaival s könnyes, boldog emlékeivel.

Most jött a hír arról, hogy Bodnár István egyházkerületi tanácsbíró, a tolnai egyházmegye hűségese vezetőembere 83 éves korában elhunyt. Lelkét átítatták Szekszárd történelmi és irodalmi emlékei, írói, költői adománya bearanyozott és megszépített mindent, ami a magyar múltat, vagy a magyar életet ábrázolta. Kedves magyar táblabíró stílus volt ez az irodalom, elmés, adomázó, bölcs, kiengesztelődött, és melegségtől áradó. Látta a hibákat, de megbocsátotta a fonákságokat s széppé tette a ferdeségeket is. Az a gyökeres meggyőződés hatotta át, hogy szép a világ és jó a mi szemeinkkel nézni a napot. Emlékezete legyen áldott.

Egykor jeles tanácsbíránk, a dunamelléki egyházi életnek öntudatos és bátor munkása: *Lukácsy Imre* volt kerületi tanácsbíró úr is megtalálta a végső pihenést. Mikor nyugalombavonulásakor elbúcsúztunk tőle, megrajzoltuk lelki sziluettjét. Az árnyékból írt képre most ráhull a felülről áradó világosság.

Eltűnt az élők közül a magyar református lelkészi kar egyik legértékesebb és legrokonszenvesebb alakja: *Keck Zsigmond* cservenkai lelképásztor. Öregségére meghasonlott idegen isteneket imádó gyülekezetével és fajtájával. Magános kamrácskájában áldozott továbbra is a Szentháromság egy örök igaz Istennek. Nem tudjuk, látta-e még megbódult népének kiszaggattatását és katángkóróként útszélre vettetését, vagy pedig előbb költözött el, mielőtt gyülekezetét elsodorta volna a vihar. De méltó dolog, hogy megemlékezzünk róla s azzal a testvéri hűséggel áldjuk emlékezetét, amely testvéri hűséggel ő megállott a magyar református egyház egysége mellett.

Valószínűleg nem teljes a létszáma az előttünk elvonuló halott lelkészeknek: Dallos Béla rákoscsabai lelkész Buda ostromába veszett el, Somogyi Kálmán Ságvár megszállásakor, Soós László szolnoki és Paczolay Péter pomázi lelkészeket súlyos betegség ragadta el. Öreg korában ment el Haunstädter József, Baksay Árpád; ifjan veszett el Kutasi Lajos segédlelkész

E felsorolt nevek mögött látok menetelni egy lehajtott fejű sereget, a háború, az ostrom és a megszállás ismerős és ismeretlen áldozatait. Riadtan ismerek fel közöttük olyanokat, akiknek egyetlen menedékük az öngyilkosság volt azért, mert származásuk miatt halálra kereste egy örült rendszer. Ilyen Halápi Sándor érdi főgondnok. Nem egy közülük gyilkos politika áldozata: Mándy György, a pécsi polgári iskolánk ig. tanácsának elnöke, ez a nemes, tiszta lélek haláltáborban veszett el. Sok áldozata van annak a magyar kétségbeesésnek, amely próbálta menteni ősi földjén utolsó darab kenyerét. Nem tudom hány, de nem csekély azoknak a száma sem, akik azért haltak meg, mert hitveseik, vagy leányaik becsületét védelmezték. Testvéri együttérzéssel gondolok azokra az asszonyokra és leányokra, akiket a legrettenetesebb próbára vetett az Úr s összetört lélekkel és beteg testtel tiportattak a sárba a hadak vértől és szennyből locsogó útján. Vajha megéreznék, hogy százszor jobban szeretjük őket, mint valaha, lényüket szívünkben hordozva a megszentelő gyalázat fénylő árnyékában ezerszer megáldjuk őket.

Búcsúzás

Elköszönünk azoktól, akik sorainkból nyugalomba tértek. Első renden *Benedek Zsolt*tól, az egyetemmes konvent főtanácsosától, a magyarországi református egyház központi igazgatásának a fejétől. A betű megöl, a lélek az, ami megelevenít, szokták idézni a Bibliából az adminisztráció ellenségei. De ugyanezek az emberek elfelejtkeznek a Pál apostol által előnkbe adott „tagok törvényéről”. Az anyaszentegyház a Krisztus teste, sok tag van benne és Krisztus a feje. Jobban az élő testben az igazgatás nem egy külön szerv, hanem az egész testet mozgató motorikus ideg- és izomrendszer. Ez hajtja végre a Fej akaratát és létesíti a szerves együttműködést a különböző tagok között. Szolgálatát biztosíték arra, hogy maga a test éltetadó engedelmességgel szolgál a Főnek. Krisztus az egyházat nem azért alapította, hogy legyen mit adminisztrálni, de az Isten egyházát elárulja és megrontja az, aki rosszul, hűtlenül, hanyagul igazgat. Az az igazgatás, amit Benedek Zsolt végzett egy emberöltőn át, a legmagasabbrendű szellemi munkák közé tartozik. Nemcsak tudomány, hanem finom művészet is. Mindenekfelett pedig útegyengetés a Krisztus számára, mert a Szentlélek hatalmasabban működik a jól igazgatott egyházban, mint egy rosszul igazgatott egyházban. Ezért olyan nagy veszteség a Benedek Zsolt kiválása és ezért olyan drága vigasztalás, hogy mint a tolnai egyházmegye gondnoka továbbra is körülöttünk forgolódik s tapasztalatának és bölcsességének gazdag tárházából bőkezűen ajándékozik.

Hetvenötéves korában teljes testi és lelki rugalmassággal, sőt fiatalos üdeséggel volt kénytelen

nyugdíjba menni *Kiss Zsigmond* kecskeméti esperes. Az ő esete világosan bizonyítja, hogy a törvény csak megközelíti az életet, de szükségait és igényeit nem lepi. Kiss Zsigmond hetvenöt éves korában sokkal tevékenyebb, éberebb, ötletesebb és munkabíróbb, mint sok más 50–60 éves korában. Tudott volna, szeretett volna is dolgozni, de a törvény szigora nem engedte. Ez csak fokozza sajnálkozásunkat és a veszteséget, amelyet távoztán érzünk. Még egyszer baráti szeretettel magunk elé idézzük kedves személyét. Elmondjuk neki mennyire szeretünk, becsültük őt, milyen hálások vagyunk jó szolgálatáért, sok segítségéért, baráti hű szívéért. Mindenre kiterjedő figyelme, szellemének elevensége és leleményessége, gyakorlatiassága és szuggeráló ereje a nagy kecskeméti egyházmegye vezetésében kitűnő formát mutatott és sok szép eredményt ért el. Hatását érezte az egész egyházkerület és a magyar egyetemes egyház. A búcsúzókat annyit érnek, amennyire hiányoznak. Kiss Zsigmond mindig fog hiányozni.

Elköszönt közülünk *Kurdi Béla* solti esperes is. Többször meg akarta ő ezt már tenni, de sohasem engedte sem az egyház érdekét képviselő főhatósági vélemény, sem a közbizalom. Most végre kitélt az ő szolgálati éve is s immár nem lehet megakadályozni eltávozását. Hálás szívvel gondolunk kiváló szolgálataira. Nyugodtsága, bölcsesége, következetessége, az a fölény, amit a bölcs, igaz és érdektelen ember a pártok és félreismerések, előítéletek és dogmák sokszor szenvedélyes harcaiban jelent, biztosította számára a tekintélyt, szavának súlyt adott és véleményét érvényesítette. Csendességben és reménységben van a ti erősségetek, mondotta a próféta. Kurdi Bélának ez a csendes remény volt az ereje s a csendes remény nem csalta őt meg soha.

A felsőbaranyai egyházmegye esperese *Halász Imre* nem bírta a drávamenti harcok minden képzeletet felülmúló borzalmait. Midőn *égő* falujából feleségével kezükben egy-egy kis utazótáskával gyalog menekültek, gránát- és aknaesőben, olyan idegmegrendüléssel ment által, hogy esperesi állásáról sürgősen lemondott a lelkészi állását is csak most tudta elfoglalni. Szívvel sajnáljuk esetét és Istentől teljes gyógyulást és gyors felépülést kérünk számára.

Finkey Ferenc tanácsbíránk hazaköltözött Sárospatakra. Emiatt egyházkerületi tanácsbírói állásáról lemondott. Fájdalommal válunk meg tőle. Szívvel kívánjuk, hogy ősi otthonában termékeny csend, és áldott békesség vegye körül, Emlékezzék olyan híven a dunamelléki egyházkerületre, mint amilyen hűségesen valljuk őt mi fogytig a magunkénak is.

Nyugdíjazását kérte és félreállott a harci seregből *Kontra Aladár* óbudai lelkész, egyházkerületi tanácsbíró is. Izzó magyarsága erős meggyőződése, tévedése ellenére is rokonszenvesse tette őt minden igaz ember szemében. Vigye magával megbecsülésünk jegyét s jókívánásaink zálogát.

Köszöntések

Szívvel köszöntjük a solti egyházmegye elnökségét: *Vargha Tamás* esperes urat és *Dr. Kardos János* gondnok urat. Legyen áldott közöttünk való megjelenésük és közöttünk való szolgálatuk.

Ugyanilyen melegséggel köszöntjük *Nagy Ákos* esperes urat a felsőbaranyai egyházmegye élén, édesatyja örökében. Szívvel kívánjuk, hogy szolgálatát áldja meg az Isten!

Sok kultuszminiszteri államtitkárt volt már alkalmam erről a helyről üdvözölni. De melegebben nem üdvözöltem és nem üdvözölhettem senkit, mint *Bereczky Albert* budapesti lelképásztort, a dunamelléki egyházkerület missziói előadóját. Világosan látjuk mindnyájan, milyen nagy áldozatot hoz egy ember, akit Isten a lelképásztori szolgálatra gazdag ajándékkal felékesített, aki egyénileg is ezt a hivatást tartja magára nézve az Istentől rendelt életformának, ha roppant veszedelmek és megrázó kódtatások idején olyan közéleti szolgálatot vállal, amelyért ideig-óráig áldozatul kell adnia hivatása szolgálatát. Annál inkább megbecsüljük ezt az áldozatot. Soha még államtitkár nehezebb helyzetben

nem volt, mint ő és soha még államtitkárt a magyar protestantizmus teljesebb bizalommal és nagyobb rokonszenvvel nem vett körül, mint őt. Az, hogy az egész magyar református egyház lelkipásztorai, presbiterei megértő lélekkel támogatják a kormányzat emberfeletti küzdelmeit, nagyrészt annak köszönhető, hogy a politikai vezérkarban Bereczky Albert a hozzá hasonló egy-két társa dolgozik, akiknek gondolatvilágát ismerjük, jellemükért kezünket tűzbe tesszük s jóakaraturól és hozzáértésükről meg vagyunk győződve.

Evangélikus egyház

Evangélikus testvéreinknél az elmúlt két esztendő sok változást hozott. Elköltözött a vezérek sorából *Kardos Gyula* dunáninnyi püspök szelídlelkű, bölcs, hű és alázatos szolgálója az Egyház Urának.

Eltűnt földi szemeink elől *Laszkáry Gyula* egyházkerületi felügyelőnek komoly és rokonszenves alakja is.

És nyugalomba vonult *Raffay Sándor* bányakerületi püspök. Magyaros, robusztus, bátor egyénisége, bölcseségből, szókimondásból összetevődő egyháznagyi egyénisége minden kortársának imponált. Közvetlensége, nyíltsága, természetessége, kiegyensúlyozott nyugalma, világos beszéde, meleg szíve, baráti hűsége megfogta és lefegyverezte ellenfeleit is. Az első világháború utolsó napjaiban került az élre és a második világháború utolsó napjaiban búcsúzott el. Munkáját elvégezte, házáat elrendezte, utódját beiktatta és megáldotta s visszavonult egy kedves fészekbe, hogy most már minden idejét bibliafordításának csiszolására és tökéletesítésére szentelje. Megköszönjük neki mindazt, amit a magyar protestantizmus ügyéért tett, mert ezzel nekünk is szolgált s Isten áldását kérjük a nyugalom éveire, hogy azok számosak, termékenyek és békességesek legyenek.

Innen köszöntjük *Kuthy Dezsőt*, kit *Kardos Gyula* örökébe ültetett a dunáninnyi egyházkerület egyhangú bizalma. Mindig kellemes volt a vele való érintkezés s bizton reméljük, az lesz mindenha.

Szívből köszöntjük *Purgly Lajost*, a dunáninnyi egyházkerület felügyelőjét, ki fiatalon elnyert vezető helyét az öregek bölcseségével tölti be.

Szívből üdvözljük *Ordass Lajos* kelenföldi lelkipásztort a bányakerületi püspöki székben. Minden megnyilatkozása épít, emel és biztat s megerősíti szívünkben azt a reményt, hogy a mai rendkívüli időkben a két evangéliumi egyház még szorosabb barátságban, még tökéletesebb harmóniában válllvetve küzd közös eszményünkért Isten országának a magyar földön való megjelenéséért.

1944 év

Tavaly egyházkerületi közgyűlést nem tarthattunk. Készültünk reá, de az események olyan sebesen száguldottak, hogy a közgyűlést lehetetlen volt megtartani. November 23-án már Budapest kelet és dél felől körül volt zárva s napok kérdése volt a főváros ostromának megindulása, Legsúlyosabb igazgatási anyagunkat két egyházkerületi tanácsülésben dolgoztuk fel: az 1944. évi szeptember 15-i és november 23-i ülésekben. Immár nem a balsejtelem árnyékai neheztedek el felettünk, hanem a közelgető vég meduzaarca teljes világossággal és rettenetességgel meredt reánk.

Ez azt jelenti, hogy az egész év folyamán egyre benultabbá vált az egyházi igazgatás. Tetézte ezt a benultást az, hogy március 9-én beteg lettem és csak március 25-én hagytam el az ágyat. Azután még mindig betegen hol kötözve, hol 2–3 orvos által gyógykezelve végeztem munkámat május 9-ig. Akkor még súlyosabb betegséggel ismét ágynak estem s több konzílium után csak július végén lettem jobban és szeptember 15-én állhattam újra munkába. Ebből az időből két hónapot töltöttem betegszabadságon, egyébként betegen is intéztem az ügyeket. Ez alatt az egész idő alatt minden

erőfeszítést arra fordítottam: hogyan lehet megakadályozni a németekkel együttműködő végzetes kormányzás rettenetes vétkeit. Érthető okoknál fogva ez főképpen a zsidókérdésre és következményeire vonatkozott. Pontos adatokkal tájékoztattam az 1945. évi áprilisi tanácsulást mindarról, amit az ártatlanul üldözött zsidószármazású egyének védelmére tettem. Ebben a munkában legfőbb segítségem Bereczky Albert volt, ki önként állott mellém, hogy segítsen rajtam és segítsen az üldözötteken. Ezért neki itt is köszönetet mondok. Újólaj nem foglalkoztatom a közgyűlést ezzel a kérdéssel. Annál kevésbé, mert Bereczky Albert egy nagyértékű füzetet adott ki: „A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen” címen. Egyszerű tények felsorolásával elibénk állítja ezt a szörnyű időszakot és az ott megvívott drámai feszültségű harcot. Szögezzük le ennek a tanulságait. Az egyházak állásfoglalása volt az egyetlen megnyilatkozás, amelyben a nemzet lelkiismerete és Isten örök erkölcsi világrendje megszólalt. Ez a síkraszállás százezrek életét mentette, vagy hosszabbította meg és százezrek számára szerzett ideig-óráig tartó megnyugvást, vagy lelki vigasztalást. Rosszul értesült, vagy rosszindulatú lélek az, aki az egyházaknak ezt a szolgálatát kisebbíti, vagy kétségbe vonja. Az egyházaknak el kell ismerniük, hogy szolgálatuk lehetett volna hatékonyabb, bátrabb, gyökeresebb. Ezért az egyház, bűnbánattal tartozik és fogadalommal az élő Istennek, hogy prófétai tisztében hívőbben fog eljárni. Ez a hiányosság azonban nem az egyetemes konvent vagy a dunamelléki egyházkerület elnökségének a magatartásán múlt, hanem azon a szomorú tényen, hogy az egész magyar reformátusság minden vezető embere nem tudott e kérdésben egységes álláspontra jutni. Még kevésbé sikerült egységes és radikális álláspontnak megnyerni az evangélikus egyház vezető embereit. De a védelem erejét mindennél inkább a gyöngítette, hogy a keresztyén egyházak ebben a kérdésben nem tudták egymást megtalálni s még a természetes szövetségstársi viszonyt sem tudták létrehozni. Ebben sem az egyetemes konvent és a dunamelléki egyházkerület elnöksége a hibás.

A nyárutót és a szeptember havát a fegyverszüneti szerződés ügyét előkészítő mozgalom támogatásával töltöttem. A Szálasi-féle államcsíny után már csak két feladat állott előttem: elkövetni mindent, hogy a végső kibontakozás minél kevesebb borzalommal járjon s megtenni mindent, hogy a félelmes vég elhordozására az egyházi munkások és hívek lélekben felkészüljenek. Az előbbi körbe tartozott közbenjárásom, könyörgésem és követelésem az iránt, hogy Budapestet valamennyire megkíméljék: a hidakat ne pusztítsák el, a közműveket, üzemeket ne robbantsák fel, a budapesti lakosságot kényszerkiürítéssel ne tegyék földönfutóvá, mint az alföldi nagy városok népét s lehetőleg megakadályozzuk a magyar javak, értékek és felszerelések elhurcolását, az ország kifosztását. A második körbe tartozott lelkipásztortársaimnak az irányítása, körlevelek, üzenetek útján, amelyben figyelmeztettem őket, hogy a pásztoroknak a gyülekezetnél van a helye. Ha a gyülekezet útrakel, menjen vele a pásztor is, ha a gyülekezet kettészakad, ő maradjon a kisebbel és a gyengébbel. Dogmatikus parancsot a menésre vagy a maradásra adni nem tudok; én maradok s az evangéliumból azt olvasom, hogy a pásztor a nyájával marad, a béres fut el a farkasok jöttére. Egyébként a döntés minden következményével és felelőségével magára az egyénre tartozik. Novemberben és decemberben a Lórántffy Zsuzsanna Szanatóriumban laktam feleségemmel együtt, de onnan minden nap bejártam előbb a püspöki hivatalba, azután váltogatva a konventre és a püspöki hivatalba. Karácsonyi *ünnepeken* itthon szolgáltam. Dec. 26-án visszamentem a Lórántffy-kórházba. December 31-én éjjel levonultunk a pincébe; január 11-én ment át rajtunk a megszállás, jan. 18-án jöttünk fel a napfényre s kezdtem el a munkát a romok felett. Először a konventen vettem fel a munkát – jan. 18-án – s vártam az időt, hogy a kerületi munkát is elkezdem.

Az özönvíz után

Az áprilisi egyházkerületi tanácsülés elé rövid jelentést készítettem. Ennek adom át most a szót,

Február 2-án jöttem haza a Ráday-utcába s szemléltem meg az itteni helyzetet és február 11-én prédikáltam először a Kálvin téren. Istentisztelet alatt Buda ostroma folyt, a Kálvin-téren elhelyezett aknavető fűlsiketítő robaja miatt alig lehetett a templomban beszélni. Prédikáció alatt a szomszéd házat 4 aknátalát érte. Február 13-án Buda elesett. Én február 16-án a Lórántffy-kórházból hazaköltöztem s a Dunamellék és a budapesti egyházi élet egységes irányítását megkezdtem. Hevenyészett értekezletet tartottam; azokat híva egybe, akik épen elérhetőek voltak. Ez értekezleten megbeszéltük a tennivalókat s kibocsátottam, az első pásztorleveleket; ezeket itt bemutatom és kérem a jegyzőkönyvhöz csatolni.

Buda eleste után a polgármester útján kihallgatást kértem Csernisev tábornok úrtól, Budapest városparancsnokától. Szabó Imre, Muraközy Gyula, Bereczky Albert és Csekey Nándor kíséretében mentem. Megköszöntük, hogy már megelőzőleg kinyilatkoztatta a vörös hadseregnek azt a határozott álláspontját, amely szerint az egyházak munkáját tiszteletben kívánják tartani és az egyházak munkáit kímélik és megbecsülik. Kértem a további hathatós védelmet az egyház, az egyházi iskolák és intézmények számára, valamint az egyházi munkások mentesítését mindennemű közmunka, munkaszolgálat alól. Kértem az elhurcolt lelkipásztorok kiszabadítását és az egyház mindennemű munkája számára teljes szabadság biztosítását. Ugyanezt a kérést megismételtem Budapest déli és északi parancsnokainál. Mind a három orosz főtiszt a leghatározottabban biztosított arról, hogy az egyházak munkáját nemcsak biztosítani igyekeznek, hanem annak megindulását szükségesnek és fontosnak tartják. Hangsúlyozták hogy Oroszországban az állam közömbös ugyan az egyházakkal szemben, de nagyraértékeli az egyházak erkölcsi hatását; épen ebben a háborúban, az első időszak szinte kétségbeejtő csatavesztései között tettek tapasztalatot arról, hogy az orosz nép lelkében az erkölcsi erő felébresztését, az ellenállási képesség megacélozását, a győzelemben vetett hitet és az Oroszországért hozandó áldozat szentséges kötelezettségét mindenképpen a pravoszláv egyház ébresztette fel és erősítette meg az orosz lélek titokzatos mélységeiben. Örülnének, ha valamikor Magyarországról is azt mondanák el, hogy történelme legsúlyosabb napjaiban erkölcsi erőt és életbátorságot az egyházak tanításaiból és példaadásaiból merített.

Megállapodtam a tábornok úrral a lelkészeknek adandó igazolvány tárgyában. Ismételten kértem, hogy a fogolytáborba elhurcolt lelkészeket bocsássa szabadon. Fájdalom, ez a kérésem csak igen kis részben teljesedett.

Március 10-én a polgármesteri hivatalban – a GPU² vezetőjének, Kéri ezredes úrnak a közbenjöttével – egy értekezlet tartatott. Meg voltak híva az egyházak vezetőin kívül az irodalmi, művészi és tudományos élet szabadelvű előkelőségei és a baloldali pártok vezetői. Ez az értekezlet egy felhívást szövegezett meg, amelyet mindnyájan aláírtunk. Azokhoz a magyar katonákhoz fordultunk benne, akik a német támadásban részt vettek és kértük őket, szüntessék be az ellenségeskedést, jöjjenek haza és álljanak munkába itthon. Ez a háború nem a magyar nép háborúja. A magyar nép békét akar, dolgozni szeretne és kiheverni az eddig elszenvedett szörnyű csapásokat. A németek reménytelenül elvesztették a háborút s Magyarország minden erkölcsi és anyagi értékét, ezeréves kultúrájának minden alkotását könyörtelenül odadobják az utóvéd harcaiba azért, hogy a háborúért felelős vezetők a maguk életét még néhány hónapig meghosszabbítsák. A kiáltvány tökéletesen azt az álláspontot foglalta el, amely a Kormányzó Úr október 15-i nyilatkozatával került a nemzet elé s amelyet méltán tekinthetünk a magyar lélek igaz megnyilvánulásának s közjogi szempontból is mindnyájunkat kötelező állampfői ténynek.

² Állami Politikai Igazgatóság, a Szovjetunió hírszerzéssel és elhárítással foglalkozó politikai rendőrsége

Érintkezésbe léptem a közellátási kormánybiztossal és tisztáztam vele, hogy mi az, amit a Nemzeti Segélyakció az egyháztól és a lelkészeketől kíván és mi az, amit mi kívánunk tőle. Ennek során megalakult Budapesten az egyházi tisztviselők beszerzési csoportja, amely a mai rendkívül nehéz élelmezési viszonyok között néhány családra könnyebbséget jelent. Fájdalom, nagyon komor előjelek mutatkoznak e téren s nem tudok azzal bízni senkit, hogy a jövő tavasz könnyebb lesz, mint amilyen a mostani. Azt hiszem, még évekig tart, amíg gazdasági helyzetünk továbbfordulását észrevehetjük.

Január végén kaptam az első levelet Révész Imrétől és azóta vele állandó kapcsolatban vagyok. Enyedy Andorral egy rövid levelet válthattam, de dolgainkról nem tudjuk egymást tájékoztatni.

Soha nem képzelte nehézségek merednek elénk a nagy omladékon.

Élünk-e hát mi? búsan kérdezzük.

Általános helyzetkép

Idestova tíz hónap telt el az összeomlás óta. Azóta havonként kértem az egyházmegyék espereseitől helyzetjelentéseket s magam is havonta tájékoztattam őket. Most már összefoglalóbb képet tudunk adni a pusztulásról.

a) *Személyi kérdések:* A lelkipásztorok közül helyben maradt a budapesti egyházmegyében 21 lelkipásztor, a felsőbaranyaí egyházmegyében 61, a kecskeméti egyházmegyében 20, a külsősomogyiban 31, a pestiben 31, a pestkörnyékiben 20, a soltiban 19, a tolnaiban 24, a vértisaljaiban 30, összesen: 254 (73.6%).

Helyét elhagyta a budapesti egyházmegyében – de a város területén maradt – 2, a felsőbaranyaiban 12, a kecskemétiiben 13, a külsősomogyiban 10, a pestiben 12, a pestkörnyékiben 13, a soltiban 14 a tolnaiban 2, a vértisaljaiban 11, összesen: 91 (26.4%)* [*Ez a szám a valóságban még kedvezőbb, mert azokat is „menekülteknek” számítja, akik katonai kényszerre gyülekezetükkel együtt hagyták el az egyházközség területét s azokat is, akik az egyházközség területét elhagyták ugyan, de megmaradtak a politikai község területén. (Pld. Budapest.)]

Ezek közül visszatért a budapesti egyházmegyében 2, a felsőbaranyaiban 8, a kecskemétiiben 9, a külsősomogyiban 4, a pestiben 11, a pestkörnyékiben 11, a soltiban 11, a tolnaiban 1, a vértisaljaiban 9, összesen: 65. Huszonhat elmaradt lelkészt kellett helyettesíteni. (7.54 %) Ezek most szállingóznak haza.

Helybenmaradt 217 (56.52%) tanító, elhagyta a helyét 162 (43.48%), visszatért 78, még mindig hiányzik: 84 (21.84%). Ebben benne vannak a katonák és hadifoglyok is.

A gyülekezet tagjainak száma emelkedett 20 gyülekezetben, fogyott 137-ben, nem változott 176-ban.

Emelkedett a templom látogatóinak száma 88 gyülekezetben, fogyott 97-ben, nem változott 147-ben. 116 gyülekezetünkben nem volt szünet az istentiszteleteknek a tartásában.

b) *Dologi kérdések:* Épen maradt 131 templom, megrongálódott 149, tökéletesen elpusztult 12, nincs adatunk 38-ról. Épen maradt 77 iskolánk, megrongálódott 151, elpusztult 6, nincs adatunk 11-ről. Épen maradt egyházi épületek, papilak stb. 202, megrongálódott egyházi épület 454, elpusztult 27, nem küldött adatot 59. Épen maradt felszerelés 91 gyülekezetben, megrongálódott 212-ben, elpusztult 12-ben, nem küldött adatot 23. A megszállás következtében meghalt 44 egyházi alkalmazott, fogoly lett 61, sebesült 6.

Az eltávozott és visszatért lelkészeket rendszeren megértő szeretettel fogadta a gyülekezet. Négy esetről van tudomásom, ahol a cserbenhagyott gyülekezet ellenérzése nehéz, vagy épen, elviselhetetlen helyzetet teremtett.

Nagy baj a tanítók nagy számú hiányzása. Van olyan egyházmegye, ahol 15–20 tanító hiányzik. Az államkormány csak igen nehezen tud helyettesítést küldeni az utódállamokból kiűzött magyar tanítók közül.

Nagy hátrátételt szenvedtünk világi vezetőemberekben. Egyházunknak ez a rétege a múltban a vezető intellektuális réteghez tartozott. Ezek most állami parancsra a propaganda riasztására, vagy erkölcsi kényszerre Nyugat felé menekültek. Még ma is sok van közülük távol. Ezért rendelkezett a zsinati tanács úgy, hogy a presbitériumokat minél előbb egészítsék ki s azoknak a helyét, akik az ülésekre nem járnak el, szabályszerűen töltsék be. Mi pedig vonjuk le azt a tanulságot, hogy az egyház világi vezetőségét tisztán lelki mérték alapján, de a magyar társadalom minden rétegéből válogassuk össze.

Anyagi kárt nemcsak a háború okozott, hanem az utána következő megszállás is. Bár a jóindulat kétségtelen jeleit láttuk a megszálló csapatok legfőbb vezetőségénél, mégis nagyon sok egyházi épület látta kárát a beszállásolásoknak, vagy a megszállásnál szokásos gazdálkodásnak. Vértesaljának minden orgonája ráment; nagyon sok templomának minden padja, sőt úrasztala is. Iskolaépületeink állagában és használhatóságában súlyos kárt okozott a beszállásolás. A közoktatásügyi miniszter úr nagy erőfeszítéssel igyekezett a mentesítést elérni, de még mindig alig vagyunk tovább a levélváltásoknál. Különösen sokat szenvedett Nagykőrös és Kecskemét.

Ide tartozik még az a kár is, amelyet a teljes jogbizonytalanság következtében saját népünk aljából toborzódott fosztogató csapatok rendszeres működése fejtett ki.

Két nagy anyagi veszteségről külön kell beszámolnom. Az egyik a földbirtokreformmal érte a magyar református egyházat. A magyar református egyház bátran szót emelt a múltban a gyökeres földbirtokreform mellett. Én magam püspöki birtokomat kisgazdákból és cselédekből alakult földbérelő szövetkezetnek adtam bérbe. Messzemenő türelmet tanúsítottunk az OFB³ útján nincsteleneknek juttatott bérletek kezelésénél. Tudtuk és vállaltuk, hogy a földbirtokreform nagy gazdasági válsággal fog járni, hogy elveszi a földet soktól, akiknek sok van belőle és azoknak adja, akiknek nagyon kevés, vagy semmi sincs belőle. De egy olyan földbirtok reformot, amelyik 100 holdig az egyházak, alapítványok, iskolák földbirtokát kisajátítja, amely az egyház erdeit minden további nélkül állami tulajdonba adja át, egy olyan földbirtokreformot, amely a gazdasági berendezéseket, felszereléseket, a drága pénzen emelt gazdasági épületeket feleslegessé teszi, egy olyan földbirtokreformot, amely lényegében semmi kárpótlást nem nyújt, mert a kataszteri jövedelem húszszorosa, ami a legjobb esetben 300 D körül jár, ellenértéknek igazán nem mondható, ilyen földbirtokreformot nem képzeltünk el. Nem tartjuk a nemzet érdekében állónak a velejáró felszámíthatatlan erkölcsi kárért, amelyet a legnemesebb intézmények szenvednek, s a felelősséget teljes mértékben reáharítjuk az intézkedőkre, Mi földhöz akarjuk juttatni a magyar parasztot, mi önálló kisgazdákat akarunk látni a régi nagybirtokok helyén, de meg vagyunk róla győződve, hogy a magyar kisgazdatársadalom széles rétege is elítéli azt a földbirtokrendezést, amely lelki édesanyját, az anyaszentegyházat kolduskenyérre szorítja. A dunamelléki egyházkerületnek körülbelül 5400 hold földbirtoka volt. Ezt mind elvették. Meghagytak belőle 300 holdat elvben, ezidőszerint gyakorlatban 100-at.

Természetes dolog, hogy ezért a kormánynak az egyházat kárpótolni kell. Mennyivel egyszerűbb eljárás lett volna kevesebbet venni el s meghagyással oldani meg az egyházfenntartásnak a kérdését. De mindent elvettek és így az államnak magának kell az egyház kiadásairól gondoskodni. Mi ez más, mint az egyház államosítása? Olyan valami, ami a demokráciának tökéletesen ellene mond s halálos veszedelmet rejt az egyház számára.

³ Országos Földbirtokrendező Bíróság

A másik elemi csapás az infláció. Németország, Ausztria, sőt még a kis balkáni államok is el tudták kerülni az inflációt. Mi, fájdalom nem kerültük el. Kezünk között meghalt a pénz s alapjában véve már nem is fizetési eszköz. Mindent lehet vele csinálni, csak vásárolni nem. Hetenként százszázalékos béremelések, ezerszázalékos üzemi költségemelések hónapokra visszamenőleg, olyan nehézségek elé állítják a fogyasztót, amelyet, sem bankópréssel, sem árdrágítással, sem fizetésemeléssel megoldani nem lehet. Mit csináljon az az egyház, amelyik a megelőző évben veti ki a következő évre szóló járulékokat s ahol a kivetett adó és járulék a legjobb esetben 8-10 hónap múlva folyik be? Hogy tudjon a kerület gazdálkodni, ha most kell megállapítani az egyházi hivatal kulcsát s e kulcs alapján a jövő év novemberében, vagy decemberében fog a kívánt összeg megérkezni? Hogyan lehet kongruát⁴, nyugdíjat, államsegélyt kezelni és utalni, mikor a lázas munkával és felemelt munkaerőkkel végzett kiutalási eljárás közben a kezeink között lévő pénz felére, vagy negyedére csökken? Mindez merőben áttöri az egyház századok óta kialakult gazdasági rendszerét, s a búzaválutában való számolás helyett egy teljesen bizonytalan kulcsot alkalmaz. S az eredmény az, hogy a papírosbankók felhalmozódnak az asztalfiókban, a dolgozó ember éhezik, az épületek roskadoznak, tüzek, fények csillagok lassan kialusznak.

A gazdasági kárnál azonban sokkal nagyobb az az erkölcsi kár, amely ezt a nemzetet érte. Ez valóban felbecsülhetetlen. Felbecsülhetetlen az a kár, amit nemzeti becsületünkben szenvedtünk a zsidóirtással, a Szálasi-féle árulással, a háborúba való belépés, a háborúban való részvétel és a háború végső szakaszában vállalt dicstelen szerepünk által. Ezt a háborút a magyar lélek nem tartotta a maga ügyének, mégis belement képmutatásból és számításból. Ki fogja ezt a mételeyt a nemzet lelkéből kivonni? Magyarország ezekben az utolsó években összetörte és megtaposta Isten erkölcsi törvényeit: a tízparancsolatot. A tavaly ilyenkor ártatlan emberek, gyermekek, asszonyok és aggastyánok élete közpréda volt. Játszó suhancok tréfából lelőttek akárkit az utcán. Reggel 9 órakor a járókelők halott zsidókon léptek át a Köztelek-utcában. Délután 4 órakor még mindig ott feküdt a temetetlen halott, minden telefonosdeklés ellenére is. Karácsony másodnapján virradóra százával borították az éjszaka folyamán legyilkolt zsidók holttesteit a Városliget útjait és környékét. Gyermekeket vittek családirításokra és tanították, hogyan kell bánni a fegyverrel. Ehhez fogható még csak a tatárokról jegyzett fel a történelem. Mi lesz egy néppel, amelyik a hatodik parancsolatot így töri össze? Hát arra gondoltunk-e, hogy törte össze mindenki a nyolcadik parancsolatot? Hogy lett általánossá az a gondolkozásmód, amelynek egyetlen törvénye van: ami a tied, az az enyém, mert el tudom venni. Az égő Budapesten nem volt magántulajdon. Nagy baj az is, hogy egyszer jobboldali, máskor baloldali kormányok adnak igen könnyen törvényes felhatalmazásokat arra, hogy egyik ember a másik ember házáat, bútorát, üzletét, gazdasági felszerelését kiigényelhesse és elfoglalhassa. Mikor a földigénylők maguk osztják fel *mások* földjét a *maguk* számára, amikor egy millió ember nyugatra, egy millió ember keletre kerül s az otthonmaradtak megosztóznak az utolsó fehérneműjén és szétszedik az utolsó falatját is; amikor a bérlő bért nem fizet, sem a házért, sem a földért, lehetetlen azt nem mondanunk, hogy ezt a nemzetet gyökeréig megmételezte egy szörnyű népbetegség: az idegen javak eltulajdonítása. Beszéljek-e arról, hogyan törték össze a kilencedik parancsolatot, amely a hamis tanúbizonyosságot tiltja. Amit Mózes hamis tanúbizonyosságnak nevezett, azt a mi századunkban propagandának hívják a kevésbé szigorú felfogású népvezérek. Micsoda hazugságrendszereket építettek fel az emberek! Ugyanaz a tény mennyire mássá lesz, ha innét, vagy túlról nézzük. Hogy lehet elültetni az emberekben ellenszenvet, gyűlöletet, adáz vérszomjúságot a hamis tanúbizonyossággal! Nincs mód a védekezésre. Nem lehet jogorvoslatot találni, űzött vaddá lesz az,

⁴ Ielkészi illetmény állami kiegészítése

akinek a nevét üvöltözni kezdik s úgy verik agyon, mint a falu népe a betévedt farkast. Kevesebb lett-e a háború óta a gyűlölet? Mit tettek a vezetők a kölcsönös kiengesztelődés érdekében. Még mindig a múltak bűneiből élünk, még mindig az a legfőbb fegyverünk, hogy a gyűlöletet szítsuk fel; még mindig hatalmi pozíciókat védünk és nem egy haldokló nemzetet. Hűsz esztendeig azért verték agyon az embereket, sok, pedig a destruktív és a reakciós alapjában véve lehet jóhiszemű és félrevezetett ember, mindenkifelett pedig magyar, akit kiseprűznek már ezeréves ősi földjéről és aki maholnap nyomorult zsellér lesz Magyarországon is.

E keretek között fel kell jajdulnom azok ellen a hibák ellen, amelyeket saját népem között az egyházigazgatás terén tapasztalok. Valami fáradt közömbösség, egykedvű nemtörődömség, bénító rodostói köd szállott alá a lelkekre. Az emberek elveszítették elevenségüket, ható erejüket, leleményességüket. Nem lehet egy levélre választ kapni; nem lehet egy ügyet rendbe tenni, felörlődik az ember és mozdulni sem tud és nem segít senki. Fegyelmezetlenséget és hanyagságot lát az ember, a lelkiismeretesség lassú kialakulását és a felelősségérzet eltompulását. Hiszen rettenetes nehéz dolgozni; irtózatossá akadályokkal kell megküzdeni az embernek, ha egy ügyet el akar intézni. A távolságok megnöttek, a kapcsolatok elszakadtak, lehetetlen az érintkezés és az akaratátvitel. Az ember sokszor szeretne Illyéssel és Jeremiással kifakadni s letenni azt a prófétai tisztet, amely ösztökéjével hiába szúr bele a lelkekbe, nem mozdul senki és nem indul semmi.

Mint mindig történelmünk nagy válságai idején, most is két veszedelemtől kell óvni magunkat: a pesszimizmustól és az optimizmustól. Korai volna még a derűlátás. Az irtózatossá világrengés még nem csitult el s az elzúgott vihar után még hullámszik annyira a tenger, hogy egy olyan kis lélekvesztő, mint Magyarország pozdorjává törjék. Kétségtelen, hogy vannak súrlódások és érdekellentétek az angolszász világ és az orosz birodalom között. Két ilyen roppant hatalomnak nyugtalansága is elég arra, hogy rámenjen egy élet-halál között lebegő kis nemzet. Vegyük hozzá azt, hogy Magyarországon a háború elvesztésével az egész politikai rendszer szélső jobboldalról olyan erővel vágódott át a szélső baloldalra, hogy ezt az átcsapódást méltán nevezhetjük az egyik legnagyobb magyar forradalomnak. Közállapotainkat még koránt sem lehet kiegyensúlyozottaknak nevezni. Ezért van az, hogy a végleteket feloldó és kiegyenlítő szintetikus erők még mindig nem hatalmasodtak el. Sokszor az a benyomásunk, mintha a jobboldali fasizmust baloldali fasizmus váltotta volna fel s szívszorongva figyeljük, hogy az ellenkező végletekbe szédületesen kilengő inga mikor tér nyugalmi állapotba. De ha elfogulatlanul áttekintjük az elmúlt tíz hónapot, azt kell mondanunk, hogyha lassan is, de a demokrácia erősödik s hisszük, hogy ez a nemzet megtalálja önmagát. Szigorúan kell vigyáznia arra, hogy orosz-barát politikát kövessen, de Nyugathoz s főképen az angolszász világhoz még jobban hozzákapcsolódjék. Demokráciáját építse ki a magyar történelmi hagyományának szellemében, mert nemcsak a feudális musznak van története Magyarországon, van a demokráciának is. Kálmán és Mátyás király, az erdélyi fejedelmek, az egész protestantizmus. II. József, a reformkor, Kossuth és az igazi liberális mus magyar demokrácia történelmének s vele együtt az emberi felvilágosodás és szabadságtörekvések fejlődésének nagy állomásai. Ha ezt a nyugati és főképen az angolszász demokrácia nagy tanításaival meggazdagítjuk, megtaláljuk azt a politikai életformát, amely méltó ehhez a nemzethez és megfelel a magyar ember legnemesebb jellemvonásainak. Különösen fontos dolog az államhatalom és az országvezetés *etizálása*⁵. Jelenleg amiatt szenvedünk a legtöbbet, hogy a közhatalom gyakorlóinál nem döntő tényező, vagy nem *eléggé* az a tiszta etikai szempont. Több a pártérdek, egyéni érvényesülés, politikai bosszú, kívül álló hatalmas-

⁵ itt: erkölcsös, etikus jelleg kialakítása

ságoknak hízelgés, mint a bátor és becsületes magyar erkölcs. Addig hangoztattuk azt a frivol szólást, hogy betyárból lesz a legjobb pandúr, amíg megdöbbenve vesszük észre, hogy pandúrjaink egy része betyárabb a betyárnál. Az erkölcsi törvények megsértésének megint olyan jeleit látjuk, amelyeket, talán nagyobb mértékben, a múltban tapasztaltunk. Nem alakult még ki a közmegegyezés arról, mi az, amit a múltból a történelem folytonossága útján átveszünk, és mi az, amit visszautasítunk. A nemzet nagy része a feltétlen visszautasítás időpontját a Szálasi-puccs kezdetétől számítja. Sokan vannak, akik ezt kiterjesztik a német megszállás idejére. Vitatni lehet, mennyiben kell ezt kiszélesíteni a háború kezdetéig, de hangos nyilatkozatok csattannak el, amelyek a két háború közötti időszakot átok alá vetik s a jelenlegi fejlődési fokot az októberi forradalomhoz, vagy a proletár-diktatúrához kapcsolják. Sokan még tovább mennek s a jelenlegi állapot méltó szülő anyját Dózsa György parasztlázadásában találják meg. Ezért tartom fontosnak, hogy a magyar demokrácia történeti fejlődését nagylelkűen, de magyar lélekkel széles értelemben fogjuk fel s a kibontakozó új világ elé alapul és előfeltételül az egész magyar történelmet fogadjuk el. Óva intek mindenkit hogy ezeket a kérdéseket főképpen köznevelési vonatkozásokban hatalmi szóval próbálja meg eldönteni. A magyar élet legkülönbözőbb embereinek szellemi mérkőzéséből kell kialakulnia annak a képnek, amelyben az új Magyarország számot ad önmagáról és megmondja, miért él ezen a földön. Legnevesebb történészeink és állambölcseleink homlokegyenest mást tanítanak, mint pályájuk zenitjén; – ne menjünk olyan vakon utánuk, mint ahogy már egyszer mentünk. Különösen vigyázzunk arra, hogy iskoláinkban a történelem-tanítást ne alkalmazzuk túlságosan hamar a forradalmak hangos igényeihez s az ifjúság lelkébe vétkes hamarsággal ne ültessünk el olyan tanításokat, amelyek ellen igazságérzete ösztönszerűen tiltakozik, s elfogadása által a nemzeti lélek megszegényednék. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a múltban ugyanilyen szervilizmusból elsajátított és közkeletűvé tett szövegeket és dogmákat ki ne irtsuk tankönyveinkből s ne próbáljuk az ifjúságnak szánt tankönyvet a propaganda metelyétől megszabadítani.

Egyelőre azonban legfontosabb kérdés a kenyér, a rend, a pénz, a munka, mindenekfelett pedig a becsület és az erkölcs, mert nemcsak búzában, szénben, fában katasztrofálisan rossz az idejé termés, de mindennél rosszabb megbízhatóságban, munkaerőhiányban, élet- és vagyonbiztonságban, nemzeti önzetlenségben.

Egyházmegyék, iskolák

Végig kell mennünk az egyházmegyék jelentéseiben. Mindenik más-más képet mutat, bár mindegyikből azonagy jeremiáda zokog fel: „Sionnak utai gyászolnak, nincsen, aki ünnepnapra járjon, kapuja mind elpusztult; papjai sóhajtoznak; szüzei nyögnek, csak keserűsége van neki. Kelj fel, riadj, éjjel az őrjárások kezdődnek, öntsd ki, mint a vizet a te szívedet az Úr színe előtt, emeld fel hozzá a te kezeidet a te kisdedeidnek életéért és akik elaláltak az éhség miatt minden utcának szegelletén.”

A *budapesti egyházmegye* jelenti, hogy három temploma szenvedett sokat és vált használhatatlanná: a budai, a svájci német és a külsőőzsefvárosi. Súlyos kár érte a zuglói, kőbányai és a budahegyvidéki, valamint a kálvin-téri templomot is. Buda sokat szenvedett egyházi épületének elpusztulásával. A gyülekezetek igazi vesztesége azonban főképp a Duna jobbparti részén a hívek szétszóródása és elvándorlása. Még nincs világos képünk róla, de 25-30% veszteségre lehet számítani. Nagy kérdése a budapesti gyülekezeteknek, hogy az elveszett, elszegényedett, lerongyolódott középosztálybeli rétegek helyére hogyan tudja beállítani, megnevezni a munkás és kispolgári rétegeket, amelyek ma gazdaságilag már létszámuknál fogva is az egyház igazi fenntartói. Örömmel kell megállapítanunk, hogy ennek semmi elvi akadálya nincsen. Sehohsem látom nyomát annak, hogy kommunista, vagy szociáldemokrata

munkások az egyházzal szemben ellenséges magatartást tanúsítanak. Sőt örömmel jegyzem fel, hogy nehéz időkben ezekből a rétegekből támadtak az egyház szószólói és védelmezői. Örömmel kell megállapítanom, hogy a székesfőváros éppúgy, mint az állam továbbra is állja az egyház iránt vállalt kötelezettségeit s ha nem is tesz ünnepi ígéretet a jelenlegi állapot véglegesítésére, mindenesetre időt enged a végleges rendezés nyugodt előkészítésére. Ki kell emelnem azt a szép munkát, amit a fővárosi gyermekek nyaraltatása érdekében végeztek a mi egyházi munkásaink akár a Nemzeti Segély, akár egyházi vállalkozás keretében. Gondviselésszerű ajándék és biztató jel, hogy a legnehezebb időkben nyílt meg és népesült be a református gimnázium tanulóotthona. Mi jelent ma Budapesten internátust fenntartani – csak az tudja, aki megpróbálta. Az egyházi tisztviselők megkíséreltek beszerzési csoportot szervezni, de rendkívüli nehézségekkel küzdenek s az élelmezési gondok megkönnyítéséért s nem szabad a sikert túlságos szigorúsággal venni számba.

Baranyában a megszállás hamar megtörtént, december 4-én. Később, márciusban újra hadszíntérre vált Baranya egy része és ez a fordulat tökéletesen elpusztította az Ormányságnak egy drága darabját. Matty, Gordisa, Drávapalkonya, Drávacsehi, Drávaszabolcs és Szaporca majdnem a földdel egyenlővé tétetett. Hét lelkészcsaládnak csak a rajtalevője maradt meg. Lángoló falvakból, gránátésőben menekült az esperes is. Ezekben a helyeken a gyülekezetnek és a híveknek majdnem százszázalékos a vesztesége.

*„Hej nem hamar lesz az midőn
Szilaj ménes fut a mezőn
Soká lesz, míg új gyökereken
Fű és virág itt megterem.
A széles föld egy lábnyom: a
Súlyos had óriás nyoma
Ki egyet toppantott s ehol
Egy emberöltő nincs sehol.”⁶*

Baranya nagyszerű magyar népe azonban nem csüggedt el és nem apadt ki szívéből a szeretet. Segítőkezet nyújt egymásnak s Istenben bízva újrakezdi a munkát, mind annyiszor a török hódoltság idején. Üszkők és romok között, sírástól fojtogatott mellekből szállott fel a zsoltár és imádság s a szabad ég alatt tartott presbiteri gyűlések egyhangú határozattal mondták ki, mégis megépítjük! S én hiszem is, hogy megépítik. Baranyából menekült el a legkevesebb lelkész (mert helytelenül számítjuk elmenekült lelkésznek azt, akit híveivel együtt a katonai hatalom a községből erőszakkal útratott). Annál nagyobb hiány van azonban tanítóknak. A háború vége felé tanítóinkat különösen nagy számmal hívták be katonának s ezek most kelet és nyugat kapuin túl, ki tudja merre szóródtak széjjel. Baranyában elpusztult az egyházmegyei levéltár.

Kecskeméti egyházmegye nem tudott közgyűlést tartani s csak időközi esperesi jelentéseket küldött. Az egyházmegyéből még mindig távol vannak Molnár Béla lajosmizsei, Nagy Ernő kiskőrösi, Szabó Géza tószegi és Endrédi János szanki lelképásztorok; letartóztatásban vannak: Paczolay György nagykőrösi és Dr. Kovács István szalkszentmártoni lelképásztor, valamint Balogh József tápiószelei lelképásztor. Nem tudjuk ezek közül ki hadifogoly és ki menekült. A kánoni látogatásokat igen nehezen, részletekben végezték, és nem is tudták egészen elvégezni. Nem áll előttünk jelentés arról, hogy mely gyülekezetek szenvedtek nagyobb kárt. Külön kell megemlékeznünk arról a pokoli szenvedésről, amit

⁶ Arany János *Keveháza* című versének (1853) huszonegyedik versszaka

Kecskemét és Nagykőrös szenvedett el a kényszerkiürítés következtében. A nagy területen szétszórt alföldi tanyák nem tudnak védekezni a rablás és útonállás szörnyűségei ellen. A tanyai lakosok feleségeiket, leányaikat beküldték a városokba; erre az ottmaradt férfilakosságon kemény bosszút állottak. Ilyesmik hírére a férfilakosság is bemenekült a városokba. Erre széttörték, felégették lakásaikat és minden mozdíthatót elhurcoltak, sőt az ablakokat és ajtókat a házakból kivágták. A vetéseket lelegettették, a gyümölcsfákat tövestől kifűrészelték és úgy vitték el. Iskolákat és középületeket istállóvá változtatták.

Külsősomogyban Ádánd szenvedett a legtöbbet. Megrázó tragédia játszódott le Ságváron. 1944. december 4-én Somogyi Kálmán ságvári lelkipásztort egy részeg katona lelőtte; hat nap feküdt temetetlenül a pajta előtt. December 10-én orosz parancsra temették el. Itt bukkan fel a kitelepítés kérdése. Somogy legnagyobb gyülekezete: Nagyszékely. Felénél több volt benne az olyan család, amely a Volksbundhoz⁷ csatlakozott. Ezeknek vagyonát elkobozták és megkezdték a kitelepítésüket. Helyükre római katolikus magyarokat hoztak, akik már igényelték az egyik templomot. A majdnem kihalt magyar egyház egyesült a megcsappant német egyházzal. Az istentisztelet nyelve magyar, iskolája is s az öreg svábok drága pénzen vásárolt, ritkaságszámba menő zoltárkönyveinkből szorgalmasan tanulják a magyar egyházi énekeket. Meg kell jegyeznem azt, hogy nem vagyok barátja népcsoportok kitelepítésének akkor sem, ha svábokat telepítünk ki, s akkor sem, ha a Felvidékről magyar embereket űznek át mihozzánk. Van ebben valami antidemokratikus, antihumánus és antikrisztikus vonás. Egy párthoz való hozzátartozást, amelyet akkor a törvény nem tiltott, nem lehet évek múlva olyan bünténynek tekinteni, amelyikért egy egész család vagyonelkobzásra és számkivetésre legyen ítéltető. Telepítést csak önkéntes jelentkezés formájában lehet elképzelni. Minden erőszakos telepítés ellentmond Isten törvényeinek. Itt kell megemlítenem, hogy a somogyi esperes ellen fegyelmi eljárás indult a Szálasi-kormányt üdvözölő cikke miatt, amelyet az egyházmegye lapjában helyezett el. Ő is külföldre távozott, ahonnan hazajött, de jelenleg előttem ismeretlen helyen tartózkodik. Somogyban egy helyen volt nehéz a helyzet, ahol egy lévitai vizsgáló bíró tanítót mindenáron meg akartak választani a távollévő lelkész helyére. A lévita később jegyzőséget vállalt s a lelkész hazajött. Lehet, hogy még rendbejön a dolog.

A pesti egyházmegyében leégett az esperes parochiája, benne égett az értékes egyházmegyei levéltár és az esperes minden ingósága. Ez annyira megrázta, hogy az újjáépítés munkájára nem tud vállalkozni. Esperesi állásáról lemondott s lelkészi minőségében egy évi szabadságot kért azzal, hogy ha egészsége nem áll helyre, nyugalomba vonul. A második legnagyobb kárt a pestszentimrei gyülekezet szenvedte. Szép új templomát a németek felrobbantották, hogy tüzérségi megfigyelői célokra az oroszok ne használhassák fel. Ott hever a romok között az összetört úrasztala, a keresztelő medence, összekeverve szószék- és orgonadarabokkal. A gyülekezetet erőszakkal ürítették ki a németek főlölegetesen, tisztán rablási célból. A lelkész gyülekezetével ment, előbb azonban elhelyezte a szeretetszövetség otlévő agg-menházainak összetört és tehetetlen lakóit. Ő ment vissza legelsőnek három nappal a megszállás után, ahogy a letartóztatásból kiszabadult s jórészt két keze munkájával hozta rendbe a papi lakást. A templom felépítésére a gyülekezet most még nem gondolhat, Dallos Béla lelkipásztort Budapesten aknátalát érte. Az egyházmegye egykori esperese Nagy Ferenc, aki Gyöngyösön volt elmeógyógyintézetki kihelyezett, sétára indult az őszi mezőn, nem törődve azzal, hogy ott most arcvonal van. Ott halt meg virágszedés közben gyilkos golyózáporban. Katonákkal és polgári halottakkal közös sírba temették el. Álljunk meg kegyelettel a dunamelléki egyházkerület egyik legrokonszenvesebb, legtehetségesebb egyházi vezetőemberének sírja mellett s fájdalmas tragédiáját mélyen átérzve áldjuk meg emlékezetét.

⁷ a magyarországi német kisebbség szervezete, amely a náci Németország érdekeinek képviselőjeként tevékenykedett

Nem jött vissza Herczegh László őrszentmiklósi lelkipásztor, aki valahol Keleten van, mint fogoly. Budapesten polgári minőségben esett foglyul. Le volt tartóztatva Varga Ernő bugyi lelkipásztor. S nem tudjuk, hol van az a 17 tanító, aki még mindig hiányzik.

A *pestkörnyéki egyházmegye* különösebb veszteség nélkül esett át a megszálláson. Kivette azonban részét a szenvedésekből már megelőzőleg az őszi bombázások alatt. A kritikus időkben elhagyták szolgálati helyüket Törös Sándor pestújrhelyi lelkipásztor, Dr. Kun Adalbert pestszenterzsébeti vallásoktató lelkész, Dr. Nagy László újpesti vallásoktató lelkész, Dr. Pruzsinszky Barna pestszentlőrinci vallásoktató lelkész. Katonai szolgálatot teljesített s mint ilyen esett foglyul Ágai László csepeli vallásoktató lelkész, aki könnyen kiszabadulhatott volna, de nem hagyta cserben fogolytársait, akiknek pásztorául rendeltetett. Letartóztatásban volt Kis Ernő kispesti lelkipásztor, de kiszabadult. Az esperes az egyházmegye összes anyagi kárát 160.000 békebeli aranypengőben, azaz 35.000 dollárban állapítja meg. Azt jelenti, hogy a gyülekezetek nincsenek kétségbeesve s bíznak abban, hogy Isten után el fogják végezni az újjáépítést. Az esperes és tisztársai a rendkívüli nehéz viszonyok miatt arra vállalkoztak, hogy egy évig minden tisztelet díj nélkül szolgálnak.

Solt végrehajtotta a tisztújítást s az új tisztikar elfoglalta állását. Erről jelentésem más helyén emlékeztem meg. A visszatért lelkészek közül csak egy nem talált kedvet a gyülekezet előtt. Jelenleg is egészen lehetetlen állapotban élnek. Gyors cserére volna szükség, mert a lelkekben az ilyen helyzet helyrehozhatatlan pusztulásokat okoz. Legtöbbet szenvedett Solt, immár másodszer, ha a pár év előtti árvizet is ideszámítjuk. Bogyiszlón 350 házat döntött össze az újabb árvíz, amelynek nagy méreteit észre sem vettük a sokkal nagyobb csapások és veszedelmek között. Említsük meg azt, hogy tavaly iktatták be gondnoki székébe szép remények között gróf Teleki Mihály ny. földművelésügyi minisztert, akinek helyét az idén ismét be kellett tölteni. Szép munkát végzett tavaly őszen a hadigondozás, bombakárosultak segélyezése és a menekültek támogatása terén. Az egyházmegye levéltára Solton nagyrészt elpusztult. Tököl-Horthyliget friss új gyülekezetét már az őszi bombázás szétszórta. Szigetszentmiklós temploma szörnyű kárt szenvedett. A próba és a helytállás a gyülekezetet és a lelkipásztort egészen közel hozta egymáshoz. Távol van Sebestyén Pál dömsödi, Koszta István bajai és Nagy László kalocsai lelkipásztor.

Tolnárról keveset kell mondanunk. Örömmel jelentem, hogy a legkevésbé meglátogatott egyházmegye. Van olyan gyülekezet, amelyik nem is tudja, mi a háború. Azt jelenti, hogy a földreform során szegény magyar református ember jutott földhöz. Örvendetesen kell feljegyezni, hogy a bukovinai székelyek református csoportja Andrásfelkőről kivágódva Hidason talált otthont a kihalt magyar gyülekezet és a részben kitelepített német gyülekezet keretei között. Így most egy erőteljes magyar gyülekezet támadt ott s megszólalhat újra az elnémult hidasi harang. Egy lelkésze van távol: Nyámády István. Váralján kisebb zavarok támadtak, az elmenekült lelkészt nem akarták visszafogadni. Reméljük, hogy békés módon úton oldódik meg a viszály.

Vértesaljának az a szomorú kiváltsága, hogy a Dunamelléken ő szenvedett a legtöbbet. December végén már elérték az orosz csapatok az egyházmegye északi és nyugati határvonalát, a front azonban megmerevedett. Tavasszal újra megindult a harc. Kiürítették: Mány, Csabdi, Bicske, Bodmér, Csákvár, Zámoly, Pátka, Lovasberény, Pákozd, Sukoró, Gárdony, Velence, Kápolnásnyék és Seregélyes lakosságát. Némelyik gyülekezet napokig, mások hónapokig ették a menekülés keserű kenyerét. Teljesen elpusztult az abai, baracscai és csabdi templom. Újra kell építeni a sárkeresztúri és seregélyesi templomot. 13 templomban feltüzelték a padokat, 19-ben az úrasztalát, a klenódiumok csak 3 templomban maradtak meg. 28 orgona megsemmisült, 1 megsérült, egyetlenegy ép. 21 lelkészlakás vált lakhatatlanná. Egyházi

irattára, anyakönyvek elpusztultak. 15 presbiter és egyházi munkás halt meg a harc következtében, közöttük nem egy úgy, hogy feleségét, vagy leányát védelmezte. 4 lelkésznek még palástja sincs. A lelkészek nyomorúsága égre kiált; a papi földeket megművelni s a gyülekezetet oly szegény, hogy amit ad a lelkipásztornak, pedig jó szívvel ad, azt a saját szájától vonja el. Távol van még dr. Nagy Gyula pátkai lelkipásztor és Tunyogi Csapó András. Nincs hír Kenessey Gyula tanácsbíróról, akit a Szálasi kormányzat hurcolt el. Sárközi János sukorói lelkészt saját nyilasérzelmű tanítója besúgására a tavaly ősszel elhurcolták. Sokat viaskodtam érte, hogy a toloncházból kimeneküljön, de ez csak december utolsó napjaiban történt meg. A megszállást a Ráday-Kollégium óvóhelyén vészelte át s mihelyt lehetett, sietett hazafelé. Odahaza az elmenekült kántortanító otthonmaradt feleségének utasítására félrevezetett orosz katonák felgyújtották a papi lakást, abban a hiszemben, hogy nyilas fészket égetnek el. Érthető, hogy a gyülekezet emberi gyarlósága megnyugvást talált abban a tényben, hogy később a tanító orosz golyótól halt meg.

Végig tekintve a jelentéseken, az a törhetetlen bizalom ígéz meg, amellyel a legszörnyűbben sújtott gyülekezetek is hisznek a feltámadásban és dolgoznak az újjáépítésen. Irtózatosan megbüntetett az Isten, de kegyelme és segítő szeretete százszor nagyobb, mint ítélete!

Iskolák

Az iskolákról külön jelentés számol be. Én itt csak egy-két központi megállapításra mutatok rá.

Theológiai főiskolánk Isten különös kegyelmének oltalma alatt állott. Theológus diákjaink nagy részét sikerült megmenteni a Beregffy⁸-féle toborzás halálos veszedelmétől. Az igazgató és internátusi felügyelő gondos előrelátása nagy élelmiszerkészletet gyűjtött fel. Még akkor az egyházkerület negyvenével bocsátotta az intézet és alkalmazottai rendelkezésére a seregélyesi birtokon hízott disznókat. Meg lehetett menteni az internátust a lefoglalástól, az élelmiszerkészletet az elkobzástól. S megnyugvás volt számunkra, hogy az ostrom alatt odamenekült egyházi emberekkel együtt, a szinte 160 főre felszaporodott kis sereg élelmiszerben és tüzelőben nem látott hiányt. Bár az udvarra több akna csapódott, egy telitalálat szétzúzta az első és második emeletet a Ráday-teremtől fel a tetőig; bár igen sok ágyú lövedéke rongálta a szent falakat; emberéletben nem esett kár és az idemenekült asszonyokat bánatalom nem érte. Az, hogy ki mennyit veszített itt vagy otthon, más kérdés, a fő dolog az, hogy mindennap hálaadással borult le ez a kis sereg megköszönni az oltalmat, amelyet személyenként és percenként osztogatott az Úr. Az ostrom alatt az ifjúság a szomszédos óvóhelyeket kereste fel és ott istentiszteletet tartott s a begyűlt perselypénzt a theológia felépítésére adta. Ostrom után kemény fizikai munkába állott s a romok eltakarítása, a falak ideiglenes megerősítése és a fedélzet hiányosságainak átmeneti pótlása terén rendkívül becses munkát végezett. Mikor a szomszéd házban tűz ütött ki és az porig égett, a vendégül látott férfiak az ifjúsággal együtt a falak ormán, halálos veszedelmek között állott őrt s úgy végezte az oltás munkáját, hogy megmentette a végpusztulástól az intézetet. Az akadémiai munka már februárban megkezdődött és azóta zavartalanul tart. Rendkívül nehéz élelmezési viszonyok között, a leleményességnek, akaraterőnek és áldozatkészségnek sok szép példáját adta a falai között menedéket talált férfiak kis része és az ifjúság nagy része. A magyar állam jóvoltából már kétmillió pengő áll az újjáépítés szolgálatára, de a rettenetesen növekvő drágaság megöli a pénz vásárlóképeségét s mire munkást, vagy anyagot kap az ember, már halott a kezében levő pénz.

Többi iskoláink szintén megúszták a bajt. Kecskemét és Kőrös sokat szenvedett a beszállásolások

⁸ Beregfy Károly (1888-1946), a Szálasi-kormány honvédelmi minisztere

miatt s még mindig nem mondhatjuk, hogy elmúlt tőlük a keserű pohár. Különösen Kecskeméten nagyon sok tanár hagyta el a helyét s ez szinte az iskolák életébe került. *Kovács Bálint* kecskeméti lelkipásztor hűsége, bátorsága és okossága a helybeli tényezők jóakarátát megnyerve, iskolánk jogfolytonosságát meg tudta menteni: a szünetelő felekezeti iskolák töredékeiből hirtelen egy községi iskolát szervező új átmeneti forma keretei között.

Nagyon sajnálom, hogy elemi iskoláinkról nem tudtam összefoglaló jelentést készíttetni. Egyszerűen lehetetlen volt a későn begyűlő anyagot eljuttatni Nagykőrösre a népiskolai előadóhoz. A jövő kerületi közgyűlésen fogjuk a részletes képet bemutatni.

Elvben örömmel fogadtuk az általános iskola gondolatát. Gyakorlatban egyre több nehézségét látjuk. Egészen más iskola jön ki abból, ha falun, vagy tanyán a népiskolát fejlesztjük ki általános iskolává, vagy ha városon gimnáziumok és polgári iskolák négy alsó osztályát alakítjuk át az általános iskola felsőbb osztályaivá. Ez utóbbi eset mintha fenyegetné az egységes szervezetet mutató közép- vagy középfokú iskolát. Nincs megoldva a felekezeti kérdés olyan helyt, ahol két felekezeti iskolából kell egy általános iskolát szervezni. Nem egyenlő értékű a munka, különösen, ha középiskolai tanártól általános iskolai munkát kívánunk és tanítóra szakoktatást bízunk: tanító és tanár közötti különbséget nem küszöböli ki a közös iskola, csak még érezhetőbbé teszi a földszint és az emelet közötti különbséget. Mindenesetre arra törekedtünk, hogy középiskoláink négy alsó osztályát általános iskolává alakítsuk át s ez által a magunk növendékeiből biztosítsuk középiskolánk diákanyagát. De félmunkát végeztünk, ha nem tudunk gondoskodni az így támadó általános iskolák négy alsó osztályának az üzembehelyezéséről is. Ha ezt esetleg helybeli elemi iskolánk közül egyikkel megteesszük, a névlegesen egy és egységes általános iskolába két különböző szellemű, különböző történelmi múltú és más-más nevelői munkájú iskolát erőszakoltunk bele s két merőben különböző képzettségű rétegből fog állani a tantestület is.

Az infláció az iskolafenntartókat megoldhatatlan nehézségek elé állította. A szédületesen növekedő személyi terheket nem lehetett bírni. Az államkormány nagylelkűen sietett segítségünkre s átvette tanári testületünk fizetésének minden terhét. Kiderült, hogy ez nem elég. Most már hordozza a dologi kiadásoknak is egy részét s következetesen állja azt az ígéretét: nem kerülhet többre a felekezetnek egy iskola most, mint amennyibe került volna az 1945. január 1-én érvényes költségvetés szerint. Ez azonban csak ideiglenes megoldás, mert alapjában véve az iskolák államosításával egyjelentőségű; mi pedig iskoláinkat államosítani nem akarjuk, sőt nem akarja maga az állam sem.

Küzdelmek

Beszámolok azokról a nehézségekről, amelyekkel meg kellett küzdenünk. Mikor 1945. február 19-én Lázár Andorral, Szabó Imrével, Muraközy Gyulával és Csekey Sándorral az első gyűlést tartottuk, a romokból alig látszottunk ki. Számba kellett venni először: kik azok, akik segíteni tudnak. Bátor diakonisszák vállalkoztak arra, hogy életük kockáztatásával átmenjenek Budára, órákig tartó gyaloglással bejárták a budapesti egyházközségeket. Az egyházkerületi tanácsos Budafokon még tökéletesen el volt zárva tőlünk; Juszó Etával láttunk hozzá a munka megindításához. Meg kell köszönnöm ennek a derék munkatársamnak, hogy a legnehezebb időkben találtam leghívebbnek, legbátrabbnak, legbizakodóbbnak s igen sokszor – egyetlen segítségnek. Nagyon lassan nehezen ment a gépezet megindítása. Levelet csak küldönccel lehetett küldeni, erre is csak idősebb nők vállalkozhattak; közlekedni csak gyalogszerrel lehetett; ha hétfőn néhány minisztériumban tárgyalni akartam, vasárnap délután kimentem egyik közeles kórházunkba, onnan kora reggel indultam útra és a minisztériumokat bejárva, késő

délután érkeztem haza. Temetésre, pásztori munkára csak gyalog lehetett járni s még ez a gyalogút sem volt túlságosan bátorságos. Először az orosz hatóságokkal, a megszálló csapatok parancsnokaival kellett az érintkezést felvenni s tájékozódni a lehetőségekről és akadályokról. Mindnyájunk számára örvendetes meglepetés volt az a határozott elvi jóakarát, amellyel az orosz parancsnokok támogatták az egyház munkáját. Még az is megtörténhetett, hogy szerencsés esetekben nemcsak elvi, hanem konkrét támogatásokban is részesültünk, egyházi épületeket, főképen iskolákat és kórházakat lehetett megmenteni a lefoglalástól és kiürítésektől. A vidéktől még teljesen el voltunk zárva. A kommunista párt, vagy az államkormány egyik-másik főhivatalnoka tudott levelet hozni és vinni Debrecenbe, de nagy kivételképen. Bármennyire szerettem volna is, nem gondolhattam rá, hogy a gyülekezeteket meglátogassam. Három konventi missziói lelkész tudta csak megtenni, hogy gyalog, vagy ütközőkön, vonat tetején, vagy kofferek alatt kimerészkedett vidékre s gyalogszerrel bejárván 8-10 egyházközséget, vitte és hozta a tájékoztató üzenetet, mindenekfelett pedig hirdette az élő Istennek örvendetes üzenetét. Már a kezdet kezdetén a legösszhangzatosabb együttműködés alakult ki az evangélikus egyház világi vezetője Radvánszky Albert és én között. Nemsokára az együttműködéshez csatlakozott a római katolikus egyház, először az érseki helynök útján, azután egy-két esetben más magas főpapi személyek által. Az evangélikus egyházzal való együttműködésünk ma is zavartalanul fennáll. A másik, úgy látszik csak érdekes és kedves emlék marad.

Nem tudtuk, hogy a reánkmeredő kérdéseket hogyan fogjuk megoldani. Az igazat megvallva még ma sem tudom. De ahogy megszendült a munka, azonnal tapasztaltuk Isten segítő és ihlető lelkének az ajándékait. Minden nap megüzente, mit vár tőlünk, minden nap adott elegendő erőt ahhoz a munkához, amit várt tőlünk.

Április 10-én egyházkerületi tanácsulást tartottunk s ezen sok fontos határozatot hoztunk, többek között intézkedtünk a lelkipásztorok igazolása, az egyházmegyéknek az 1939 év előtti állapotba való kikerekítése tárgyában, utasításokat adtunk az igehirdetésre, gazdálkodásra. Az igazolási eljárás sok akadállyal küzdött, sokáig húzódott, de végre is befejezést nyert. Néhány lelkész igazolását felfüggesztettük s elrendeltük a vizsgálati eljárás lefolyását.

Április 30-án az Ökumenikus Bizottság megtartotta ülését és megindította azt a munkát, amelynek feladat az, hogy a külföldi egyházak segítsége református egyházunkhoz elérkezzék. Kifejezésre tudtuk juttatni, mi az egyház felfogása önmagáról, máról, holnapról, a magyar kormány, kinevezést nyert a protestáns államtitkár s megindulhatott egy építő egyházpolitika. Megjelenthetett a magyar közélet területén a református egyház a maga történelmi tekintélyével s Istentől vett üzenetének igazságaival. Már lehetett gondolni a foglyokra, a kelet és nyugat felé elhurcolt véreinkre, föl kellett szólalni a letartóztatásban levő magyarokkal való bánásmód miatt, kifejezésre lehetett juttatni: mi a felfogásunk az igazi demokráciáról, a történelmi folytonosságról, a nemzeti szellemről, egyház és állam viszonyáról. Memorandumban, küldöttségek útján megszólalt az egyház próféta szava. Orosz és magyar hatóságoktól kértük a hadifoglyok hazahozatalát, az internáltakkal való emberséges bánásmódot, letartóztatási intézetekbe, internált táborokba, hadifogoly telepekre lelkipásztor bebocsátását és az Ige szolgálatának biztosítását, püspöki pásztorlevelekben fordultunk a gyülekezetekhez feddő, bűnbánatra hívó, de bűnbocsánatot és életet hirdető beszéddel. Szót emeltünk a lelkiismereti szabadság és a szabad véleménynyilvánítás érdekében még akkor is, ha az elítélő volt bármely földi hatalmasságra, akár a múltban, akár a jelenben. Követeltük az államkormánytól, hogy az egyházak életműködésének teljességét biztosítsa és azt ne korlátozza tisztán az istentiszteleti szolgálatra. Kértük a tanítás, a sajtó, az egyesületi munka, az ifjúsági és gyermekgondozásnak teljes

szabadságát és akadálytalan biztosítását. Kértük a felekezeti iskolák és a vallástanítás biztosítására vonatkozó megnyugtató nyilatkozatot. Nem járt sikerrel az a kérésünk, amely a földbirtokreform radikális végrehajtását kívánta a törvény keretei között lehetőleg enyhíteni. Határozottan kiemeltük, hogy az egyház a földreform erkölcsi és szociális igazságát tisztán látja és bátran hirdeti, de kívánta volna, hogy a róla szóló rendelkezéseket vele megbeszéltek volna s kívánja azt, hogy végrehajtása során az egyház felbecsülhetetlen érteke iránt tartozó tisztelet jusson kifejezésre. Nem kérünk semmi mást, csak hogy hivatásunk gyakorlásában a földreform ne akadályozzon. Ismételten zörgettünk a politikai letartóztatottakkal való bánásmód tárgyában s nyomatékosan kértük az illetékeseket, hogy a lelkeszi tekintély megóvására a panaszlottakkal való bánásmódban mindig legyenek figyelemmel.

Sikerült egyházunknak felvenni a kapcsolatot, bár ez a kapcsolat ma még igen vékony, a külföldi nagy testvéregyházak képviseletével: az Ökumenikus Tanáccsal. Elkészült már az a kimutatás, amely a magyarországi keresztyén egyházak háborús kárait írja össze. Most már csak azt várjuk, hogy ez az összefoglalás eljusson rendeltetési helyére. Várjuk azt az időt, hogy a genfi központ küldöttei Magyarországra jöhessenek és a mi küldötteink Genfbe megérkezhessenek. Akkor lesz élő valóság az egyházak Világtanácsában egyesülő keresztyén egyházak közössége.

Szolgálataim

1943. november 28. cserkésznagytanács az Akadémián; beszéltem „A cserkészet egyéniségformáló ereje” címmel.

December 1-én polgármesternél megbeszélés a S.D.G.⁹ Darányi Diákház-telke tárgyában; 2-án segédlelkészkonferencia, Harsányi Zsolt temetése, kultuszminisztériumban megbeszélés: távházasságoknál reverzális ügye; 3-án segédlelkész konferencia folytatása; 4-én konventen közös protestáns biz. ülés, Baldácsy ülés; 5-én ifjúsági rádiósistentisztelet a gimn. dísztermében, utána KIE¹⁰ székház avatásán: igehirdetés „A második ház dicsősége” címen; 7-én nőszövetségi; budapesti, vérteszaljai vezetőképző tanfolyamon áhitat, délután Kálvin-téren bibliaóra; 8-án Szeretetszövetség intézőbizottságának ülése; 9-én kecskeméti jogakadémia ülése, d. u. Pester Lloyd- és Franklin-ülés; 12-én Kálvin-téren prédikáltam, presbiteri konferencián a Szabadság-téri egyháznál; 13-án d. u. Akadémia; 14-én ökumenikus bizottság ülése, konventi elnökségi tanács, levente-albizottság, bibliaóra a Kálvin-téren; 15-én Ref. Élet kft. ülése délelőtt és délután felsőházi ülések; 16-án konventi isk. vallásoktatás és konfirmációi bizottság ülése, délelőtt és délután felsőházi ülés; 18-án Gamma-gyárban munkásoknak karácsonyi elmélkedés; 20-án Akadémia; 21-én Franklin igazg. ülés, Kálvin-téren bibliaóra; 22-én kereskedelmi miniszternél megbeszélésen, d. u. Kálvin-téren karácsonyi ünnep; 25-én Karácsonyi rádiósistentisztelet Kálvin-téren; 28-án Rádióban felolvasás amerikai magyaroknak (viaszlemez felvétel) d. u. bibliaóra a Kálvin-téren; 29-én számszéki ülés, egyházkerületi rendkívüli közgyűlés, Lórántffy Zsuzsanna igazgatótanács ülése, Orjó¹¹ végrehajtó biz. ülése, Szathmáryné curatórium; 31-én szilveszteri rádióelőadás: „Szeretnek, szeretek” címmel.

1944. január 1. rádiósistentisztelet: „Az Úr az én pásztorom” (Kálvin-tér); 4-én Kálvin-téren bibliaóra; 5-én Kisfaludy Társaság ülése; 10-én Zichy János temetésén; 11-én Mansz¹² közgyűlésén

⁹ Soli Deo Gloria

¹⁰ Keresztyén Ifjúsági Egyesület

¹¹ Országos Református Jóléti és Gazdasági Társulat

¹² Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége

(25 éves fennállásának jubileuma), d. u. bibliaórán szolgáltam; 12-én esperesi értekezlet, d. u. pedig missziói értekezlet; 13-án missziói értekezlet folytatása, majd nőszövetségi ülés; 16-án Szabó Imre esperes 25 éves jubileuma alkalmával tartott egyházmegyei közgyűlésen vettem részt, beszéltem; 18-án Kálvin-téren bibliaóra; 19-én elnökségi tanács a konventen; 20-án Franklin irod. tanács ülése; rádióban Miltonról előadás; 28-án lelkészsképesítő vizsgák; 30-án Kálvin-téren rádiósistentisztelet: „Jézus ismer”; 31-én Weiss Manfréd gyárban munkásoknak előadás: „A munka evangéliuma”.

Február 1. Tagválasztó ülés a Kisfaludy Társaságban; 2-án pasaréti egyháznál előadás: „A vég” címmel; 3-án d. u. Akadémia ig. tanácsi ülése; 4-én Szathmáryné-curatórium ülése, este nőszövetségi megbeszélés; 7-én Akadémia ülése; 9-én ifj. albizottsági ülésen elnököltem a konventen, Utána a RKIE¹³ intézőbizottsági ülésén, délután pedig diakonisszaügyi biz. ülésen; 10-én pénzügyminiszternél megbeszélés; 11-én Filadelfia igazgató tanács ülése; 14-én konventi tanügyi bizottsági ülések; 15-én konventi bizottsági ülések, d. u. Corvin-testület ülése; 16-án konventi bizottsági ülések; 17-én zsinati tanács ülése, utána püspöki megbeszélés; 18-án elnökségi tanács ülése a konventen, majd missziói biz. ülés; 19-én missziói biz. ülés folytatása; 23-án Fejérváry Károly temetése Sajószentendrason, Erdélyben; 24-én budapesti gimnáziumi internátus ügyében istentisztelet, d. u. a Franklin irod. tanács ülése; 25-én budapesti lelkészársasági ülés; 26-án Szathmáryné-curatórium ülése; 28-án konventi elnökség megbeszélése a kultuszállamtitkárnál; 29-én Csonka gépgyárban a munkásoknak előadás;

március 3-án Kornfeld-jutalom bíráló biz. ülése az Akadémián; 4-én ebéd a Kormányzó Úrnál; 5-én Cegléden istentiszteletet tartottam; 7-én d. u. Prot Irodalmi Társaságban előadás „A keresztyén egységről”; 9-én telepítési ügyekben megbeszélés a földmivelésügyi miniszter úrnál Ágoston Sándorral; horvátországi magyarok ügyében megbeszélés, bácskai német egyházmegye ügyében megbeszélés; (10-től 23-áig beteg voltam). 24-én egyházkerületi tanács ülésén elnököltem; 26-án egyetemi ifjúságnak rádiósistentisztelet: „A te belső szobádban”; 28-án a telefongyári munkásoknak előadás: „Negyedóra Krisztussal”.

április 4-én zsidó ügyekben kabinetirodában és Jaross belügyminiszternél; 7-én rádiósistentisztelet a Kálvin-téren: „A keresztről való beszéd”; 8-án nagyszombati előadás a rádióban: „A nagy szünetjel”; 9-én rádiósistentisztelet; 12-én Kormányzó Úrnál a zsidókkal való bánásmód ügyében, d. u. a felsőház elnökénél; 14-én báró Korányi Sándor temetése; 15-én Szolnokon; 16-án Rákospalota Mávtelepi templomszentelést végeztem; 19-én theol. tanári karral megbeszélés; 20-án bombakárosultak megsegítése ügyében megbeszélés; 21-én Bethlen G. Szöv. gyűlésén vettem részt; 23-án Kálvin-téren konfirmáció: „A sikári konfirmáció”; 27-én Kormányzó Úrnál a zsidók ügyében; 28-án ugyanebben az ügyben megbeszélés; 29-én Orjó gyűlés; 30-án rádiósistentisztelet Kálvin-tér: „A közbenjáró”, utána a nőszövetség nagygyűlése.

Május 1-én paróchus lelkészek összejövetele; 2-án konventen bizottsági ülések; 5-én konventi bizottsági ülések; 4-én zsinati ülés és konventi bírósági ülés; 5-én kultuszállamtitkárral értekezlet; 7-én rádiósistentisztelet a Kálvin-téren: „Mi maradunk” címmel; 8-án budapesti egyházmegye elnökségével megbeszélés; 9-én a kultuszállamtitkárral miniszterelnöknél és külügyminiszternél Miss Haining elfogatása ügyében; 10-én betegen szanatóriumba mentem; 15-én Balogh Jenő konventi elnök úrral megbeszélés a szanatóriumban; 17-én püspökök látogatását fogadtam ugyanott, 19-én Wilhelm Károly fogadása a zsidók deportálása ügyében; 23-án Radvánszky Albert báróval és Balogh Jenővel megbeszélés ugyanott; 25-én püspökök látogatása ugyanott; 27-én a gyógyszállóból haza;

¹³ Keresztyén Ifjúsági Egyesület

június 2-án püspöki megbeszélés a konventi elnök úrral egyetemben; 15-én egyházkerületi bírósági ülés; 28-án zsidóügyekben Leányfalun Bereczky A. és Muraközy Gyulával tárgyalás.

július 3-án evangélikus és református püspökök megbeszélése Leányfalun a zsidókérdés ügyében; 11-én kultuszminiszterrel Leányfalun prot. püspökök tanácskoznak; 13-án tárgyalás a svájci mentesség ügyében;

szeptember 11-én Leányfalun Bereczky A. és a kultuszállamtitkár a Magyar Front ügyében; 15-én egyházkerületi tanács ülésen elnököltem, d. u. pedig az időszaki bíróság ülésén; 16-án ifj. Horthy Miklós követnél, utána Kormányzó Úrnál fegyverszünet tárgyában; 20-án felsőházi ülés; 21-én d. u. konventi elnökségi tanács ülése, utána felsőházi ülés; 22-én d. u. Lórántffy diakonisszák csendes óráján szolgáltam; 27-én Szolnokon; 28-án nőszövetségi megbeszélés menekültek ügyében; 29-én Pozsonyi-úti egyház meglátogatása;

október 2-án kultuszminiszter látogatását fogadtam; Imre Sándor tanügyi előadót látogattam meg a szanatóriumban; *4-én* menekült lelkészek érkeztele; 5-én Orjó gyűlés; 6-án kultuszminiszter úr látogatását adtam vissza; 12-én elnökségi értekezlet em. gondnokokkal és esperesekkel a harctéri helyzettel kapcsolatos ügyekről; d. u. Franklin ülés; 13-án budapesti Lelkészegyesület ülésén előadás: „Jelenből a jövőbe”; 22-én rádiósistentiszelet a Kálvin-téren; 31-én istentiszelet a Kálvin-téren, d. u. svájci vöröskereszt megbízottal tárgyalás;

november 1-én svéd követnél, utána megbeszélés a theol. tanári karral; 2-án zsidókérdésben miniszterelnök-helyettessel megbeszélés; 3-án svéd követségen, d. u. Akadémia; 11-én Rajnis miniszternél megbeszélés; konventen hivatalos óra; 20-án gazdasági értekezlet az egyházkerület ügyében; 23-án egyházkerületi tanács ülése, egyházkerületi bíróság ülése; kultuszállamtitkámál megbeszélés;

december 3-án Kálvin-téren istentiszelet; 7-én konventen hivatalos óra; 8-án konventen hivatalos óra; 7-én Born¹⁴ úrnál a nemzetközi vöröskereszt főtitkáránál látogatás; 10-én Lórántffy-kórházban istentiszelet: „Élet, igazság, út”; 11-én konventen hivatalos óra; 12-én lelkészi konferencián; 13-án konventen hivatalos óra; 16-án konventen hivatalos óra; 17-én kálvin-téri istentiszelet; 18-án konventen hivatalos óra; 22-én konventen hivatalos óra; 25-én istentiszelet a Kálvin-téren; 26-án kimentem a Lorántffy-kórházba. Lorántffy-kórházban minden nap áhítatot tartottam 1945. feb. 18-ig.

Január 11-én estünk át az orosz megszálláson; 17-én jöttünk fel a pincéből. Értekezlet Kiss József és Harsányi György konventi tisztviselőkkel. 18-án látogatás a konventen és a Bethesdában.

Február 1-én levelet kapok Debrecenből, levelet írok Révész Imrének. 2-án látogatás a Theológián; 11-én istentiszeletet tartok a Kálvin-téren; 15-én megbeszélés Pusztai János kultuszminiszteri osztályfőnökkel; 16-án hazajövök a kórházból. 19-én elnökségi megbeszélés; 20-án Gurkov orosz ezredessel megbeszélés, utána a kultuszminisztériumba mentem; 22-én az orosz városparancsnoknál; 24-én polgármesternél Radvánszky Alberttel; 25-én istentiszelet a Kálvin téren: „Az élet becsületügy”; 28-án Kuba orosz alezredesnél, majd lelkészi megbeszélésen a Kálvin-téren;

március 2-án Lázár Andorral a polgármesternél megbeszélésen beszerzési előleg adása tárgyában; 4-én áhítat a Ráday-kollégiumban; 7-én Vas Zoltán közellátási kormánybiztosnál, d. u. az Akadémián; 10-én polgármesternél megbeszélés G. P. U. vezetésével ledobandó röpcédulák aláírása ügyében; 11-én istentiszelet a Kálvin téren: „Istencsere” címmel; 19-én Lórántffy Zs. Egyes., megbeszélést tartottam; 20-án konventi elnökségi megbeszélés; 21-én kultuszminisztériumban megbeszélés; 25-én „A Király jó” címmel istentiszelet a Kálvin-téren; 26-án nagyheti áhítat a Kálvin-téren: „Mit felelt Dániel”; 27-

¹⁴ Friedrich Born (1903-1963), 1944 májusától 1945 júniusáig a Nemzetközi Vöröskereszt magyarországi delegáltja

én elnökségi megbeszélés; egyházkerületi tanács előkészítő megbeszélés, földreform ankét; 30-án „A vigasztalás fája” címmel istentisztelet a Kálvin-téren;

április 1-én „Húsvét ma” címmel istentisztelet a Kálvin-téren; 3-án ajtó ügyben megbeszélés; 4-én Franklin ülése; 8-án Imre Sándornénál látogatást tettem és megnéztem Imre Sándor sírját; 9-én Petri Pál temetésén szolgáltam; 10-én egyházkerületi tanács ülése; 14-én dr. Vásáry pénzügyminiszter látogatása; 15-én „Jónás lelke” címmel istentisztelet a Kálvin-téren; 17-én elnöki megbeszélés; 18-án pestkörnyéki egyházmegye lelkészi értekezlete; 19-én missziói értekezlet; 21-én értekezlet Tildy Zoltánnál; 26-án Akadémia ülése; Nagy Ferenc képviselővel megbeszélés földreform tárgyában; 28-án Bechtler Péter alpolgármesternél Witz Béla érseki helynökkel; 29-én istentisztelet a Kálvin-téren „A kaini ember” címmel; 30-án ökumenikus bizottság ülése;

május 5-én Weyermann úr svájci öröskeresztes főmegbízott látogatása; 7-én Makkai Sándor és Uray Sándor ügyében tárgyalás a belügyminiszterrel Bereczky államtitkárnál és az igazságügyminiszternél; 8-án elnöki megbeszélés; 13-án „A kaini ember” című prédikáció második részét mondtam el a Kálvin-téren; *14-én* látogatás Weyermann úrnál; 15-én lelkészképesítő vizsga; 16-án elnökségi megbeszélés; 17-én theol. választmány ülése; tankerületi főigazgató látogatása; 18-án Lórántffy Zs. Egyes. ülése a gimnáziumban; 19-én Raffay Sándornál megbeszélés (felekezeti) a fővárosi segély ügyében; 20-án istentiszteletet tartottam a Kálvin-téren: „Filioque” címmel; 21-én elnökségi megbeszélés; 22-én Jó pásztor megbeszélés, utána bizalmas megbeszélés Magyar Pállal; 24-én értekezlet Bereczky Alberttel; 26-án megbeszélés a kalocsai érsek úrral és az ev. egyetemes főfelügyelővel; 27-én Bajcsy-Zsilinszky Endre temetésén; 28-án miniszterelnöknél memorandum átadása, délután Akadémia; 29-én elnöki megbeszélés;

június 3-án istentisztelet a Kálvin-téren: „Jeremiás a küszöbön” címmel; 4-én Radisics Elemérral megbeszélés; 5-én elnöki értekezlet; 12-én egyházkerületi tanácsülés, utána Nagy Ferenc újjáépítési miniszternél; 14-én lelkészi konferencián előadás; Számadás előtt címmel, theol. választmány ülése; 15-én theol. évzáró ünnepély; 16-án Ref. Élet kft gyűlése; 17-én Kálvin-téren istentisztelet, prédikáltam: „Igazság és szeretet” címmel; 19-én Akadémia ülése; Szathmáryné curatórium ülése; 21-én theol. bizottsági ülés; 23-án látogatás a pénzügyminiszternél; 25-én Orjó végrehajtó biz. ülése; 26-án elnökségi megbeszélés; 29-én tanácskozás a prot. államtitkárral, a svájci egyház presbiteri ülése;

július 1-én „Istenben vándoroljunk” címmel istentisztelet a Kálvin-téren; látogatás a zirci apátnál; 2-án miniszterelnöknél ev. és kat. püspökökkel, ugyancsak kultuszállamtitkárnál; 3-án elnökségi megbeszélés, Szathmáryné curatórium ülése, értekezlet a székház restaurálásáról; 4-én Vásáry pénzügyminiszterrel a miniszterelnöknél építési segély ügyében; angol-amerikai ünnepség Washington tiszteletére; 5-én Vasady-Kovács államtitkár látogatása; d. u. megbeszélés Lázár Andorral, Kelemen Kornállal, Debreczeni Sándorral és Muraközy Gyulával; 7-én budapesti lelkészek küldöttsége bizalmáról biztosít. 8-án konfirmációi beszéd; 10-én elnökségi megbeszélés, 12-én Lórántffy Zs. Egyesületben megbeszélés, 15-én „Úton Jézussal” címmel istentisztelet a Kálvin téren; 17-én elnökségi megbeszélés; 20-án Akadémia ülése; 23-án felekezeti megbeszélés; 24-én elnökségi megbeszélés; Sárkány Jenőné temetésén szolgáltam; 29-én istentiszteletet tartottam a Kálvin-téren; 31-én elnökségi megbeszélés;

Augusztus 1-én Szeretetszövetség intézőbizottsági ülésén részt vettem; 2-án Bereczky államtitkárnál építési segély felvétele; 5-én „A bűn és a bűnös” címmel prédikáltam a Kálvin-téren; 7-én elnökségi megbeszélés; 10-én Nőszövetségi ügyekben megbeszélés Zsindely Ferencnével és Bilder Máriaival; 12-én rádióistentisztelet reggel 8 órakor: „Akarsz-e meggyógyulni?”; 14-én elnökségi megbeszélés; 16-án templomi építkezés megszemlélése a Kálvin-téren; 20-án elnökségi megbeszélés; 30-án Teleki József gróf temetésén szolgáltam;

szeptember 5-én zsinati tanács ülése; Radisics Elemérrel megbeszélés; 6-án püspöki konferencia egész nap; 11-én elnökségi megbeszélés; 12-én Lórántffy Zs. Egyes. megbeszélése; 13-án elnökségi megbeszélés; 21.-én Schönfeld Arthur amerikai követnél látogatás; 22-én Kiss Ernő kispesti lelkipásztor népbírói tárgyalásán, mint tanú jelentem meg; 25-én elnökségi megbeszélés 26-án ökumenikus biz. ülése d.u. Anya- és csecsemővédő ügyben felekezeti megbeszélés; 27-én Ordass Lajos ev. püspök úr beiktatásán; 30-án prédikáltam a Kálvin-téren;

október 2-án elnökségi megbeszélés; 3-án Gascoigne angol követnél látogatáson; 4-én lelkészkesztő vizsga d. u. Akadémián; 5-én Főnyad Dezső népbírói tárgyalásán, mint tanú; 8-án Akadémián; 9-én konventi missziói értekezlet, Szathmáryné curatórium; 10-én konventi missziói értekezlet folytatása; 11-én konv. missziói értekezlet befejezése; 12-én konv missziói értekezlet istentisztelete a Kálvin-téren; 14-én ifjúsági rádiós istentisztelet; „Milyen legyen a magyar ifjú?”; 15-én káplánhelyező bizottság ülése, 16-án elnökségi megbeszélés; 17-én Simon Sándorral megbeszélés az egyházkerület anyagi ügyeiről; 18-án egyházkerületi tanács ülése, egyházkerületi időszaki bíróság ülése; 19-én Kovács György amerikai alezredesnél látogatás; 21-én Kálvin-téren prédikáltam; 22-én Ordass Lajos ev püspök látogatása; 23-án elnökségi megbeszélés; Baár-Madas igazgató tanács ülése; 26-án pénzügyi megbeszélés, d. u. budapesti lelkésztestület gyűlése; 27-én Bereczky államtitkárral értekezlet; 29-én Akadémia; 30-án bírósági ülés, elnökségi megbeszélés;

november 1-én Ordass püspök úrnál látogatóban; 3-án gimn. nevelőotthon megnyitása; 4-én prédikáltam a Kálvin-téren; 5-én paróchus lelkészek összejövetelén áhitatot tartottam; Akadémia; 6-án elnöki értekezlet; 17-én rádiósistentisztelet a Kálvin-téren.

Kitekintés

A magyar református egyház él. A dunamelléki egyházkerület teste és lelke ép, tagjaiban és szolgálóiban Istennek örökkévaló erői munkálkodnak. Az ítéletidő rettenetes pusztítással zúgott el felette. Elvesztette anyagi javainak legalább egyharmadát, népe hihetetlenül elszegényedett, vérvesztéstől elgyengült, szellemi és erkölcsi erőiben megfogyatkozott. Nem látjuk tisztán, hogy az új világban micsoda nehézségekkel kell megküzdenie; nem tudjuk, milyen viszonyba kerül az állammal, mikor és hogyan kárpótlódik a földreform és a pénzromlás miatt; rázuhant rettentő anyagi veszteségek miatt honnan fog segítséget nyerni; megrongált falainak helyreállítására fokozott mértékben szükségessé váló lelki munkájának költségeire honnan kap segítséget; ma még nem tudjuk, milyen szervezett átalakuláson kell keresztül mennie, hogy az új világban jobban megállhassa a helyét. Mi csak annyit tudunk, hogy az egyház ügye nemcsak a mi ügyünk, hanem az Isten ügye is. Az egyház feje nem emberi személy, hanem az Úr Jézus Krisztus. Mi csak azt tudjuk, hogy Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz s az ég és a föld elmúlnak, de az ő Igéjéből semmi el nem múlik. Mi csak azt tudjuk, hogy Isten jó és áldott gazda, s aki életét az Ő ügyére teszi fel és az Ő szolgálatára rendeli, nem lesz vesztes soha. Azért ne arról tudakozódjunk, mit rendelt felőlünk és mit hoz a holnap mireánk, megmutatja ő azt akkor, amikor jónak látja, hogy szemeink elől felrebbentse a bekövetkezendőket eltakaró fátyolt; mi nekünk inkább arra kell figyelmeznünk, mi az, amit tőlünk vár a ma és a holnap? Ez pedig az: világosan és elegyítetlenül hirdetni az ígét, evégből buzgón és odaadással tanulmányozni Isten ígétét, résen állani, hogy bármikor bizonyosságot tehesünk: mi Isten üzenete és tanácsa e nemzedék számára. Végeznünk kell tehát az egyház prófétai tisztét. De végeznünk kell a főpapi tisztet is. Hirdetnünk kell a világnak; béküljete ki az Istennel! Fáradhatatlanul végezni kell a gyülekezeti istentisztelet lelki áldozatát, a gyülekezet óemberének megáldoztatását és új emberének felöltöztetését a Krisztus ismerete által. Vé-

geznünk kell az egyház pásztori munkáját, a szeretetnek a szolgálatát. Nincs nagyobb méltóság, már a pogány Marcus Aurélius is megmondta, mint egy olyan élet, amelynek mestersége a jóság. Mi a te mesterséged? az, hogy jó ember légy. Mi a te mesterséged? az, hogy jót akarj, jót tégy, a jóság népe és követe légy ebben a világban. Nem jöhet olyan világ, amelyben nincs szükség szeretetre, nincs szükség hitre, nincs szükség reménységre; nem jöhet olyan világ, ahol embereket nem kell megvigasztalni, nem kell emelni, nem kell lélekben megerősíteni; nem jöhet olyan világ, ahol nem kell küzdeni a bűn és a halál rettentései ellen, s ahol nem kell hirdetni az örökkévalóság erkölcsi és szellemi igényeit e mulandó világ érdekeivel szemben; nem jöhet olyan világ, amelynek ne legyen szüksége a mennyei Atya mindent átölelő örök kegyelmére, az Egyszülött Fiú áldozatának érdemére és a Szentlélek világosságára és melegére. Minél szegényebb, nyomorultabb, átkozottabb lenne körülöttünk a világ, minderre annál inkább szükség volna s mily különös áldás és felséges ráadás az, hogy míg mi a Szentháromság egy örök igaz Istennek szolgálunk, világunk nem romlik körülöttünk, hanem megépül, nemzetünk önmagára ismer és megújul, magunk megérezzük az ő áldását, amely minden értelmet felülhalad.

Zárom jelentésemet a Dunamelléki Egyházkerület legnagyobb szolgájának: Arany Jánosnak megdöbbentően reánk találó szavaival:

*„Nem mindig ember, a ki sorsot intéz;
Gyakran a bölcs is eszköz, pusztá báb;
S midőn lefáradt az erőtelen kéz,
A végzet tengelye harsog tovább;
Csüggedve olykor hagyja lomha gépül
Magát sodorni az ember fia:
De majd, ha eszmél s öntudatra épül,
Feltűnik egy magasb hármónia,*

*És vissza nem foly az időnek árja,
Előre duzzad, feltarthatlanul;
Csak szélein marad vesztteg hínárja,
A partján a holt víz hátrakanyarul.
Bízvást !... mi benn vagyunk a fősodorban:
Veszhet közülünk még talán nem egy:
De szállva, ím, elsők között a sorban,
Vásznunk dagad, hajónk előre megy!”¹⁵*

¹⁵ Arany János Magányban című versének (1861) hatodik és hetedik versszaka